

13

KONINKLIJKE B

0562 0

G. freen van Brinsterer.

— 5. 42
508

m. a.

1948

291 F46

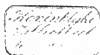
H U L D E

A A N

CHRISTIAN GOTTLOB HEYNE.

D O O R

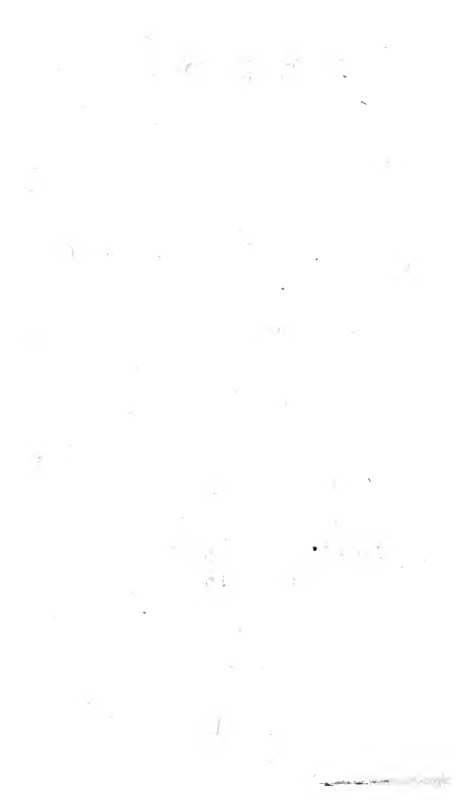
Mr. C. J. VAN ASSEN.

IN 'S GRAVENHAGE, BY

JOHANNES ALLART,

MDCCCXVI.

H U L D E

A A N

C. G. H E Y N E.

Voor eenigen tijd zond een mijner vrienden mij ter lezing *Christian Gottlieb Heijne biographisch dargestellt* von Arn. Herm. Lud. Heeren. Iets, hetwelk het leven betrof van den beroemden HEYNE, en geschreven was door zijnen voortreffelijken schoonzoon en leerling HEEREN, moest mij natuurlijker wijze gunstige gedachten geven. Ik vond ook mijne verwachting niet te leur gesteld, maar las en herlas het nuttig en aangenaam boek met een onbeschrijfelijk genoegen. De dingen, die ons ter harte gaan, maken wij gaarn tot het onderwerp onzer gesprekken; ik dacht en sprak dus, na dien tijd, meer dan immer, van HEYNE, dien ik nu niet alleen als geleerde bewonderde, maar ook als mensch had lief gekregen. Ik ondervond echter, tot mijn leedwezen, dat de gemelde levensschets minder algemeen bekend was, dan de beoefening der wetenschappen in ons land billijk vorderde.

A de.

de. Offchoon ik altijd groote schroomvalligheid heb gevoeld, om mijne ledige uren aan het schrijven of vertalen van eenig werk te durven besteden, meende ik echter hier bijna mijne vrees te moeten overwinnen; inzonderheid uit de overweging van het nut, hetwelk het voorbeeldig leven van HEYNE aan de studerende jeugd kon geven; en wie rekent het zich niet een pligt, de belangen van dien leeftijd te behartigen? Doch iets was er, hetwelk mij met regt moest terug houden. De breedvoerige opgave van de huishoudelijke inrigting der Göttingsche Hoogeschool, eene niet minder breedvoerige aanteekening van eene kleine reis naar Zwitserland, en verscheidene Staatkundige berigten, zouden vele bladzijden hebben gevuld, zonder door derzelver vertaling of mijne moeite te beloonen, of, door den meerderen geldprijs, tevens meerdere waarde aan het werk te geven voor den Hollandfchen lezer.

Ik kwam daardoor op de gedachte, die ik hier heb getracht ten uitvoer te brengen, zoo veel dit in mijn vermogen was. Ik heb namelijk uit het Hoogduitsche werk een hoofdzakelijk uittreksel gemaakt, en hetzelfde naar eigen goedvinden bewerkt en voorgedragen. Ik wensche, dat mijn klein geschrift eene bijdra-

bijdrage moge zijn, om HEYNE en zijne studien in ons vaderland meer algemeen bekend te maken. Die, zonder vooroordeel, opregt willen zijn, zullen erkennen, dat wij zulks noodig hebben.

De levensschets van eenen beroemden Geleerde is eene bijdrage tot de ontwikkeling of uitbreiding der wetenschap, waarin hij heeft uitgeblonken. Hierdoor wekt inzonderheid het leven van HEYNE de grootste belangstelling bij ieder, die voor de kennis van het schoone en goede niet geheel en al ongevoelig is. HEYNE heeft zijn geheele leven toegewijd aan de edelste aller wetenschappen, wier doel is, deze kennis van het goede en schoone te verbreiden. Hij heeft in Duitschland de eer der Grieksche en Romeinsche letterkunde hersteld. Hij heeft voor de ware beoefening derzelve een nieuw licht ontstoken. De Geschiedenis en Wijsbegeerte der Oudheid, in het bevallig kleed der fabel getooid, of, door beeldende kunsten voorgedragen, zijn door hem uit het duister te voorschijn gebragt. Geheel Europa, en het rijk der menschelijke beschaafdheid schenkt HEYNE hiervoor steeds onsterfelijken dank; maar zijn tachtigjarig leven zelf

is het voortreffelijkste gedenkteeken voor de waardij der studien, welke HEYNE heeft beoefend. Zijn gedrag als zoon, als vader, als echtgenoot en burger, is eene onafgebroken rij van dat schoone en goede, waarmede hij als leeraar het verstand en het hart zijner ontelbare toehoorders vervulde.

De aanzienlijke stand, welken HEYNE heeft bereikt, is des te eerwaardiger, naar mate zijne afkomst geringer is. Een behoeftige linnenwever was de vader van HEYNE. Hij had Silefie verlaten, en zich naar Saksen begeven, omdat de sektegeest der Roomschen hem vervolgde. Met een moed, waardig den godsdienst, dien hij beleed, bleef hij zijne beginselen getrouw. Geene blijde uitzigten vertoonden zich voor den noodlijdenden; maar gesterkt door de les des Zaligmakers: *Wat baat het iemand, al gewon hij de geheele wereld, wanneer hij schade leed aan zijne ziel*, onderwierp hij zich aan zijn lot en de Voorzienigheid. De Fabrieken waren in dien tijd in Saksen in het grootst verval. De arme HEYNE zag dikwijls zijne hongerige kinderen 's avonds terug komen met het geweven linnen, waarvoor zij geenen kooper hadden kunnen vinden. Het was veel, wanneer

de

de gevoelige moeder, bij hare te leur gestelde hoop, haren lieven GEORG, een stuk broods konde toereiken, met hare tranen doorweekt. Huisfelijk lijden en gebrek, waren de eerste speelnooten van HEYNE's vroege jeugd. Zij moesten hem, of, geheel ter neder slaan, of, zijne fijn gevoelige ziel, eene buitengewone kracht en bezef van eigen menschenwaarde geven: het laatste gebeurde. HEYNE beijverde zich in het lees- en schrijfschool, in de Voorstad, met zulk eene onvermoeide vlijt, dat hij reeds op zijn tiende jaar door eenig onderwijs aan het kind zijns buurmans, de geringe schoolpenningen uitwon, en zijner ouderen goeden wil dubbeld beloonde. Het handwerk van den vader, die bij zuren arbeid gebrek leed, konde natuurlijker wijze voor de levendige verbeelding van den armen jongen, geene behagelijkheid hebben. De knaap wilde volstrekt het Latijn leeren; maar van waar zoude hij de weinige noodige penningen vinden, om de onkosten van het afzonderlijk uur, waarin hij dit onderwijs in de Voorstad erlangen zoude, goed te maken? „Mijne ouderen, schrijft hij in de aantekeningen van zijn vroegste leven, konden mij niets geven: lan-

gen tijd droeg ik diepen kommer in mijn boezem. Ik had eenen Oom, die een welgestelde Broodbakker was, den halven broeder mijner moeder. Op zekeren zaterdag avond werd ik naar hem gezonden, om een brood te halen. Met natte oogen betrad ik het huis, en zag mijnen Oom van verre staan. Hij vroeg mij: waarom ik gewend had? ik wilde antwoorden, doch ik borst in tranen uit, en konde naauwelijks de reden mijner droefheid verstaanbaar maken. Mijn grootmoedige Oom bood zich aan, om wekelijks het benoodigde Groschen te betalen, onder voorwaarde, dat ik iederen zondag bij hem komen, en het van buiten geleerde Euangelium zoude opzeggen; zulks oefende mijn geheugen, en leerde mij iets met stoutmoedigheid voordragen. Dronken van vreugde, ijde ik met mijn brood naar huis; wierp het een en andermaal in de lucht, en, schoon ik barrevoets was, sprong ik hoog op van blijdschap. Hierdoor viel het brood in eene goot. Dit ongeluk bragt mij weder een weinig tot mij zelve. Mijne moeder verheugde zich over de goede boodschap, die ik haar bragt, maar mijn vader was met dezelve minder te vreden".

Zoo

Zoo verliepen een paar jaren. Het werd tijd voor den knaap, om, of op het stads school te Chemnitz zijne oefeningen verder voort te zetten, of, met zijn vader, op het weefgetouw te klimmen. Voor het eerste ontbraken weder de middelen, en voor het laatste meer dan ooit alle lust en opgewektheid. „Hoe dikwijls, schrijft HEYNE, bleef mijn sinachtend oog op de muren van het school gevestigd, wanneer ik hetzelfde voorbij ging.” Maar wie zoude den armen jongen den gulden voor het vierendeelsjaar, de boeken voor het onderwijs, en den blaauwen schoolmantel voor zijne kleding schenken? Een andere Oom, een prediker in de Voorstad, bevredigde eindelijk zijne brandende begeerte. HEYNE woonde nu de lessen bij op het Latijnsche Stads-school, doch het onderwijs was allergebrekigst, en de onderstand zijns Ooms in geen deele toereikend.

HEYNE viel in eene diepe treurigheid. De onheuschsche behandeling van zijnen Oom, de behoeftige toestand zijner Ouderen, en de donkerheid der vooruitzigten voor hem zelve, sloegen zijnen moed bijna geheel ter neder. Niemand ontwaarde daarenboven beter, dan de gevoelige en eergierige jongeling

ling zelf, dat hij nergens de gelukkige gelegenheid vond, om aan uiterlijke goede manieren te gewennen, of voor zijn hart en verstand eenige vorming te erlangen. De natuurlijke sterkte van zijnen geest hield hem echter staande, en de goede Voorzienigheid verliet den edelen jongeling niet op dit donker pad.

Er scheen ook eindelijk een gunstige lichtstraal voor hem door te breken. Aan het huis van eenen der Raadsheeren, werd hij genoodigd, om afzonderlijk onderwijs te geven aan een knaap van zijne jaren. HEYNE konde nu niet alleen voor zijne kleeding, en voor de olie zijner studeerlamp zorgen, maar zelfs eenigen bijstand geven aan zijne arme Ouderen.

Op deze wijze verliep een geruime tijd, tot dat HEYNE de noodzakelijkheid gevoelde, om naar de Hooge School te Leipzig te gaan. Zijne eenige hope en uitzigt berustte op den onderstand van zijnen Oom. Met deze gedachte begaf hij zich naar Leipzig; maar de karige Geestelijke stelde steeds de billijke verwachtingen zijns armen neefs te leur. Hij leed de bitterste armoede, en werd weldra der vertwijfeling ten prooi. Geen vriend, geen raad-ge-

gever schonk hem eenigen troost. „Ik begrijp nog niet, schrijft hij weder in zijne aantekeningen, hoe ik dezen hopenlozen strijd heb kunnen doorstrijden. Het was noch eerezucht, noch jeugdige verbeelding, om eenmaal een voornaam geleerde te worden, die mij steeds voorwaards drong; het smadelijk gevoel van mijnen ellendigen staat, en behoefte aan eene goede opvoeding en uiterlijke manieren, bezielde mij zonder ophouden. Mijne trotschheid tegen het noodlot werkte het sterkst op mij. Het gaf mij den moed, om niet te bezwijken, en steeds de proef te nemen, of ik altoos geheel en al in het stof zoude moeten blijven liggen.”

Op het einde des eersten jaars, in ellende doorgesleept, leerde HEYNE den Professor CHRIST kennen. Deze gaf hem vele blijken van de hartelijkste toegenegenheid, ontving hem aan zijn huis, leende hem boeken, en liet zich somtijds met hem in gesprekken in over de wijze van zijne studien, ook hij ontwikkelde het eerst in HEYNE dien uitstekenden aanleg voor de kennis der *Oude Kunst of der Antiquen*. Behalve de collegien van ERNESTI, waren er echter geene, waarin HEYNE eenig plan of orde in de voorstelling

ontdekte. Wijn hij het honorarium niet konde betalen, moest hij de collegien in de Wijsbegeerte bij WINKLER vernijden. De armoedige toestand van HEYNE nam intuschen van dag tot dag toe, en steeg op het hoogst. Noch vrije tafel, noch eenige gewone bijlage ter ondersteuning mogt hem te beurt vallen. Zijn Oom vleide hem steeds met beloften, die te leir gesteld werden. Dikwijls had hij zelfs geenen penning, om een stuk brood voor zijn middagmaal te koopen. Vertwijfeling werd op nieuw zijn deel, en de dood zijn eenig uitzigt.

Er zijn oogenblikken in het menschelijk leven, waarin wij tot het nemen van eenig besluit, of doen van eenige goede daad, eene sterkte en kracht van ziel gevoelen, die ons menschelijk begrip en de overtuiging onzer zwakheid verre te boven streeft: voorzeker, zulk een edele moed komt van hooger hand. HEYNE ondervond dit, toen hem in dezen beklagenswaardigsten toestand, door aanbeveling van Profesfor CHRIST, het voorstel werd gedaan, om elders, in het Maagdenburgsche, huis-onderwijzer te worden in zekere aanzienlijke familie. Hij had nog geene twee jaren te Leipzig doorgebracht. Hij had zijne studien, naar zijne mee-

meening, nog naauwelyks aangevangen, veel min voltooid; nam hij het voorstel aan, dan was zijn geleerde loopbaan voor altoos bedorven; sloeg hij hetzelfde af, dan grijsde hem weder de scherpe tand der armoede toe. Moeijelijke strijd voor den noodlijdenden en leergierigen jongeling! welk eenen dank is hem de menschelijke beschaafdheid verschuldigd, dat hij het heldhaftig besluit nam om liever armoede te lijden, dan den dienst der Musen en Gratiën vaarwel te zeggen?

Zij, aan wie het openbaar toezigt over de opvoeding en het onderwijs der jeugd is toebetrouwd, mogen hier leeren, van welk een belang het is, de veelbelovende vernuften op te sporen en optekweken, en geen gebrek te doen lijden. Niet allen behoeven zij de grootheid en heldenmoed van HEYNE te bezitten, om voortreffelijke voorwerpen te zijn der openbare zorg. Had HEYNE slechts een weinig mindere sterkte gehad, zijn naam was mischien in het donker gebleven, en Duitschland had de schoonste parel gemist aan de kroon harer geleerdheid, waarop zij zich tans met regt mag verheffen. HEYNE bleef te Leipzig, en vond eerlang eenige belooning voor zijn gedanen stap, door het afzonderlijk onderwijs
aan

aan eenige huizen , waar hij werd aanbevolen. Het bevreemt mij , dat HEYNE geene of geringe gemeenzame betrekkingen heeft gehad met den beroemden ERNESTI. Het schijnt , dat ook hier de verpligting tot het betalen van het honorarium , den toegang tot deszelfs collegien moeilijk maakte. Eindelijk gelukte het hem echter , deel te mogen nemen aan een afzonderlijk uur , hetwelk eenige aanzienlijke jonge lieden bij ERNESTI hadden bedongen. Zonder twijfel zullen de voordeelen , die HEYNE hier zal hebben genoten , zeer groot zijn geweest. Offchoon zijn leermeester zich meer bepaalde bij de Prozaschrijveren , en de neiging van HEYNE meer overhelde tot de Dichters , konde echter de uitmuntende wijze , waarop ERNESTI den waren zin en geest der schrijvers ontwikkelde , hem den zekersten en besten weg banen tot de taal der dichteren. Een der geliefdste leermeesters van HEYNE , schijnt geweest te zijn , de te vroeg gestorven JOHAN AUGUST BACH. Gevormd in de school van ERNESTI , vereenigde BACH de kennis van het Roomsche regt met de oude letterkunde en algemeene geschiedenis. Zijne *aanteekeningen op Xenophon* , en zijne *Geschiedenis des Roomschen Regts* , zijn gunstig bekend.

kend. Het oogpunt waaruit hij de oudheid beschouwde, moest natuurlijker wijze aan den smaak van HEYNE bevallen. Hij woonde dus vlijtig deszelfs onderwijs bij, en had het voorzeker het meest aan BACH te danken, dat hij naderhand te Göttingen over de Romeinsche Oudheden voorlezingen kon houden, die zulk eene algemeene goedkeuring wegdroegen. Er waren nu vier jaren verloopen, sedert HEYNE met onbezweken moed zijne studien te Leipzig had vervolgd. Het werd tijd aan eenen stand in de maatschappij te denken. Maar wat aantevangen? De keus stond tusschen Pleitbezorger of Privaatdocent te worden, welk laatste eene zeer nuttige inrigting aan de Duitsche Hoogescholen is, niet geheel en al ongelijk aan die van onze repetitoren. Zij heeft dikwijls de uitmuntendste mannen opgeleverd. Maar HEYNE gevoelde zich voor de pleitzaal ongeschikt, en voor het geven van onderwijs aan eenige Hoogeschool, in evengenoemde betrekking, deden zich nergens gunstige uitzigten op. Dit tijdstip was voor HEYNE weder een der kommervolste. Doch, op eens, scheen de gelegenheid voor hem geboren, om eene gelukkige loopbaan in te treden. De Heer LACOSTE, een waardig Leeraar bij de Fransche

Ge-

Gemeente te Leipzig, en begunstiger van HEYNE, was overleden. De dankbaarheid van HEYNE en de hoogachting voor de nagedachtenis des overledenen, deed hem eene Latijnsche Elegie vervaardigen, die hij in geen en deele van zoo veel waarde hield, om ze voor den druk te bestemmen; doch de Gemeente wilde zulks, als eene hulde aan haren achtenswaardigen Leeraar.

De Elegie werd op eene prachtige wijze uitgegeven. Zij raakte daardoor in handen van den Saksischen Staatsdienaar VON BRÜHL, wiens beide zonen, toen ter tijd, aan de Leipziger Hoogeschool verkeerden. De Minister, ingenomen met de fraaije uitgave, gaf zijn verlangen te verstaan, om den dichter zelven te leeren kennen. Die wensch scheen voor altoos het geluk van den goeden HEYNE te beslissen: opgetogen van blijdschap, ijld hij naar Dresden. Maar, helaas! de Minister had reeds, in zijne groote beslommeringen, en dichter en dichtstuk vergeten. Men deed den armen HEYNE beloften, maar men vervulde ze niet. Zonder geld, zonder crediet, zonder betrekkingen, dwaalde hij hopeloos in Saksens hoofdstad rond. Eene Gouverneursplaats, die hem gelukkiglijk aan de hand werd
ge-

gegeven, verschaft hem voedsel en herberg-
ging voor den winter; maar zij hield reeds
het volgende voorjaar (1753) op, en HEYNE
werd weder aan de bitterste verlegenheid prijs
gegeven. Het komt mij, naar de begrippen
der Nederlandsche weldadigheid, bijna onbe-
grijpelijk voor, hoe men een jong mensch
van zoo vele verdiensten, na zijn onderwijs
te hebben genoten, aan het noodlot en de
genade der wereld hebbe kunnen overlaten.
HEYNE dwaalde op nieuw zonder hope en
raad in Dresden om. Hij moest de weinige
bijeën verzamelde boeken verkoopen, om zij-
nen honger te stillen. Dikwijls, hetgeen bij-
na het geloof te boven gaat, waren ledige
peulschellen, die hij opgeraapt had en ko-
ken liet, zijn eenig geregt. Hij bezat geene
woning, onder welker dak hij zich begeven
kon. Een zeker Kandidaat, met wien hij
bekend was, ruimde hem uit erbarming een
kleine plaats in op zijne kamer, maar de ar-
me zwerver had geen bed, om van zijne ver-
moeijenissen uit te rusten; hij sliep op den
grond, en gebruikte de boeken zijns weldoe-
ners voor hoofdkussen. Hoe duister zijn
dikwijls de wegen der Goddelijke Voorzie-
nigheid, maar hoe glansrijk het licht bij der-
zel-

zelve uitkomst! Dezelfde stad, waarin HEYNE nu als jongeling van drie-en-twintig jaren miskend en vergeten omzwierf, zoude hem eenmaal in rijper leeftijd, onder de gunstigste voorwaarden en met de vereerendste titels terug roepen; maar dan zouden terzelfder tijd andere steden en landen wedijveren om den roem van hem te bezitten, en Dresden de eer moeten misfen, van HEYNE onder hare burgers te tellen.

Na duizend vergeeffsche pogingen, gelukte het eindelijk, dat hij in de Boekerij van den Staatsdienaar VON BRUHL, als Afschrijver werd aangesteld. Het loon van honderd daalders konde hem echter naauwelijks voor den honger waarborgen. Hij moest dus, waar hij gelegenheid vond, kleine sommen ter leen vragen, of zijn loon laten voor uit betalen. Men had de onmedogendheid van hem, in dit geval, twintig ten honderd af te korten. De nood maakte hem tot fchrijver of vertaler: de *Soldaat van Fortuin*, uit het Fransch, en de *Minnarijen van Chæreas en Callirrhoe*, uit het Grieksch van CHARITON vertaald, verfchaften hem, als de eerftelingen van zijnen letterarbeid, een bete eerlijk gewonnen brood. Dit gaf hem kracht en moed. Zijn geest

geest, die wel gedrukt, maar nimmer onderdrukt was geworden, spoorde hem nu tot meer waardigen arbeid aan; en de vertaler werd weldra uitgever van Rome's beminnelijken liefdedichter *TIBULLUS*, en hier door tevens de herschepper van den goeden smaak voor de Latijnsche Dichtkunst in Duitschland.

„In de zachte treurzangen van *TIBULLUS*, zegt een voornaam Hollandsch Geleerde, erkent gij terstond den diepvoelende minnaar, den edelen, doch zwaarmoedigen jongeling; De Theorie der dichtkunst had hij nimmer beoefend. Wanneer zijne verbeelding met bekoorlijke tooneelen vervuld was, wanneer zijn hart door eenige aandoening vermeesterd werd, stortte hij hetzelfde in den schoot der Zanggodinnen uit, en zijne Elegien werden deszelfs afleiders; doch wanneer zijn gemoed in rust was, schreef hij niets: van hier dat zijne gezangen, om hunne eenvoudige schoonheid, door ware kenners, in alle eeuwen, bij alle volken bewonderd zijn, en zoo lang het menschelijk hart zich zelf gelijk zal zijn, steeds bewonderd zullen worden. En van hier ook, dat zijn aard zoo zichtbaar in alle zijne gedichten doorstraalt.”

B

Geen

Geen wonder voorzeker, dat zulk een dichter de verbeelding van HEYNE innam, en hem met een onwederstaanbaar vermogen tot zich trok.

Het volgend jaar wijdde HEYNE aan het Griekſche handboek van EPICETUS. Een Handschrift, hetwelk hij toevallig op de Keurvorſtelijke Boekerij vond, en met den gewonen tekst vergeleek, bragt hem op de gelukkige gedachte, om de voortreffelijke zedeleer van dezen Stoïſchen Wijsgeer, door zijnen leerling ARRIANUS te boek geſteld, op nieuw in het licht te geven, en door eene korte, maar juiste opheldering der woorden en ſpreekwijzen, uit de Stoïſche Philoſophie ontleend, meer algemeen bruikbaar te maken. Hoe uitnemend HEYNE geſlaagd is in deze onderneming, hebben WYTTENBACH en RUHNKENIUS breedvoerig en vereerend aangetoond.

Het dagelijksch verblijf op de Bibliotheek, waar HEYNE geheel en al zijn weetlust den ruimen teugel konde vieren, vergoedde hem alzoö eenigzins het lijden van zoo veel leed en kommer. Offchoon de oude letterkunde zijne hoofdſtudie was, verbond hij echter op eene nuttige wijze met dezelve het lezen van beroemde hedendaagſche ſchrijveren.

MON-

MONTESQUIEU, SHAPTEBURY en LOCKE ontwikkelden zijne denkbeelden van Staatskunde en Wijsbegeerte. Voor zijne Metaphysische navorschingen gevoelde HEYNE noch lust, noch neiging. Het wijsgeerig stelsel van WOLFF, hetwelk toen aller hoofden en handen bezig hield, had op zijne vorming geenen den minsten invloed.

Terwijl HEYNE als Afschrijver op de Bibliotheek arbeidde, werd dezelve dagelijks bezocht door eenen man, zoo onbekend en vergeten en arm, als HEYNE zelf. De Opzigters zagen hem ongaarn, wijl hij onvermoeid was in het veelvuldig vragen naar boeken, die zij hem moesten toereiken. Hij heette JOHAN WINKELMAN. Welk Groote der aarde zoude op dien tijd gedacht hebben, wanneer hij hier de nederige zonen eens linnenwevers en schoenmakers zag zitten, dat, na weinige jaren, deze beide behoeftige jongelingen meer duurzame eer aan Duitschland en de beschaafde wereld zouden geven, dan immer zijne geboorte en rang aan hem zelven hadden geschonken?

HEYNE had den ouderdom van zeven en twintig jaren bereikt, en met een taai geduld

B 2

zijn

zijn drukkend lot gedragen; maar het verschildte nog veel, dat hij zijnen proeftijd had doorgestaan. Er volgden zeven jaren van smart en verdriet, die hem op nieuw bittere tranen zouden doen storten over zijn vaderland en hem zelve.

Wie kent de noodlottige gevolgen niet des zevenjarigen oorlogs voor Saksen en Oostenrijk? Koning **FREDERIK** rukte Dresden binnen. De Saksische armée moest zich overgeven. De Minister **VON BRUHL**, op wien de Pruisische Koning het meest verbitterd scheen, vluchte met zijnen Vorst naar Polen. Zijn Paleis werd verwoest, en zijne Bibliotheek verstrooid. De bedienden derzelve ondervonden natuurlijker wijze de eerste en ergste gevolgen. De arme **HEYNE** was weder zonder loon en brood. Het vertalen van kleine Fransche schriften, over de staatkunde diens tijds in het licht komende, bewaarde hem echter nog voor volslagen gebrek, tot dat de weldadigheid eener beminnelijke vrouw hem van den afgrond des verderfs redde.

HEYNE werd aan Mevrouw **VON SCHÖNBERG**, geboren **VAN BROIZEN**, eene voortreffelijke vrouw, wier naam moet genoemd wor-

worden, als opziener over haren jongen broeder voorgesteld. Met angst en vrees in het hart, betrad HEYNE, in Wijnmaand 1756, voor de eerste maal, het huis der begaafde vrouw. Hier leerde hij zijne THERESE kennen, die de getrouwe deelgenoot der onheilen zoude worden, die hem nog boven het hoofd hingen, maar den blijden dag der spade rust niet zoude mogen zien.

THERESE WEISS was de dochter van eenen luitspeler bij de Koninklijke Hofkapel. Hare moeder was uit eene adellijke familie in Silezie geboren. Zij was slechts één jaar jonger dan HEYNE, en woonde tans bij hare geliefde vriendin VON SCHÖNBERG, om dezelve gezelschap te houden. Gedurende den Winter van 1757, bleef HEYNE met zijnen leerling te Dresden. In het volgende voorjaar begaf hij zich met denzelven naar Aansdorf, in den Opperlausnitz, op het buitengoed van Mevrouw VON SCHÖNBERG. Hier stortte de gevoelige HEYNE zijn hart uit in den schoot der schoone natuur, en het onderhoudend gezelschap van twee beminnelijke vrouwen, zoo edel door hare beginselen, als verlicht door hare kennis. De on-

vermoeide pogingen, om de vereerende hoog-
achting van zulke vrouwen te verdienen, ga-
ven eene gelukkige wending aan zijne zeden
en manieren. Natuur en Godsdienst werden
de dagelijksche voorwerpen zijner beschou-
wing en gesprekken. Hadden wanhoop en
de bitterheid des weerbarstigen noodlots hem
voorheen bijna tot eenen menschenhater en
twijfelaar gemaakt; erkentenis en liefde door-
drongen nu zijn hart, en stemden zijn gevoel
en verbeelding tot vrome en teedere dwe-
perij. Niet lang echter mogt HEYNE deze
rozen der vreugde plukken. De oorlog be-
gon met vernieuwd geweld te woeden; HEY-
NE nam met zijnen leerling de toevlucht naar
Wittenberg, en bleef aldaar tot het voorjaar
van 1760. De treurigheid des harte had
echter zijn geest niet onderdrukt. Hij her-
vatte te Wittenberg het eigenlijk studenten
leven; woonde de lessen der Hoogleeraren
bij; en legde zich, op nieuw, met de borst
toe op Wijsbegeerte en Geschiedenis. De
voortreffelijke RITTER, wiens naam hij steeds
met dankbaarheid noemde, was hier zijn voor-
naamste leidsman en raadgever. HEYNE werd
intusfchen van zijnen kweekeling afgescheiden.
Deze ging naar Göttingen; hij zelf keerde
naar

naar Dresden terug. Hierop volgde het belegeren en beschieten dezer stad. HEYNE sloet dagen en nachten in een kelder, en stond alle de angsten en ijsfelikheden van een hevig bombardement door. Eindelijk vluchtte hij met de burgers, wien verlof gegeven werd, om de stad te verlaten. Nu zwierf hij weder, gelijk voorheen, als balling rond, op de genade der menschen, die hem een schuilplaats wilden verleen. Toen hij na eenigen tijd naar Dresden terug keerde, was zijne woning in puin verkeerd; de geborgen goederen van Mevrouw SCHÖNBERG en zijne THERESE, inzonderheid zijne aantekeningen en nieuwe arbeid op TIBULLUS en EPICETUS, door den brand verslonden. Om de maat der ellende vol te meten, had de voormalige ambtgenoot op de Bibliotheek, wien men beschuldigde, te vroeg gevlucht te zijn, de schuld op HEYNE geschoven, en de verwaarloozing in het redden der boekerij aan HEYNE toegeschreven. Deze valsche aanklagte bragt hem bijna op het punt, van in handen des Geregts te vallen. Zijne onschuld bleek echter weldra, en bragt hem tot belooning weder in eenige betrekking met de Keurvorstelijke Bibliotheek. Hij zag nu ook

op het einde dezes jaars (1760) zijne geliefde THERESE terug. Gebukt onder de rampen huns vaderlands, beroofd van have en goed, vonden zij in de overeenstemming hunner harten den besten balsam voor hunne wonden. HEYNE viel in eene zware ziekte, van welke hij zijne herstelling, naast God, aan de gadelooze zorg zijner THERESE had te danken. THERESE deed afstand van het Roomsche geloof, en ging tot de Hervormde leer over, om den laatsten scheidspaal weg te nemen, die haar van haren HEYNE kon verwijderen. Aan zoo vele opofferingen en bewijzen der teederste liefde, kon het vurig gevoel van HEYNE geen weerstand bieden. Hij trotschte het noodlot, en verbond onder de donkerste uitzigten het lot van zijne THERESE aan het zijne. Hij huwde haar te Aansdorf, den vierden van Zomermaand 1761. Edelmoedige vrienden, inzonderheid Mevrouw VON SCHÖNBERG en de Lijfarts JAHN, wien hij naderhand zijnen Virgilius opdroeg, verligten hunnen drukkenden toestand. THERESE werd spoedig moeder; en het gunstig aanbod van den Heer VON LOBEN, om op zijn Landgoed bij Reichenbach te komen, en het opzigt over hetzelfde te houden, verschaftte
aan

aan HEYNE met zijne vrouw en kind gelegenheid, om eenige kalme en gerustere dagen te genieten; hij oefende zich hier tevens niet zonder vrucht in de landhuishoudkunde. Toen HEYNE in Slagtmaand met zijn gezin te Dresden terug kwam, droeg LIPPERT hem de taak op, om voor het laatste gedeelte van zijne Dactylithoeek of verzameling van drie duizend afdrukfels van gefneden steenen, den Latijnschen tekst te bewerken. De toezegging van honderd daalder lieten den armen Geleerde geene keus; zette daarenboven zijn lust voor dit vak der oudheid grootelijks voort. Volgens zijn eigen verhaal had het ballingschaps leven hem sedert den oorlog zoo zeer van alle studie verwijderd, dat hij zelfs verplicht was, de Latijnsche Spraakkunst weder bij de hand te nemen. In dezen toestand naderde het jaar van 1763. Het eindigde den zevenjarigen oorlog, en schonk eindelijk aan HEYNE eene veilige haven, waar hij van zijn lijden en rampen zoude uitrusten.

De beroemde Göttingsche Hoogleeraar JOHANNES MATHIAS GESNER, was in 1761 overleden. De Oppercurator en Staatsdienaar VON MÜNCHHAUSEN, droeg voor Göttingen's bloei zorg, gelijk eene moeder voor haar

kind. Hij wilde dus in de plaatsvervulling van GESNER geenen enkelen stap doen zonder rijp overleg. Hij wendde zich te dien einde tot ERNESTI, en vroeg dezen als den bevoegdsten regter om raad. ERNESTI moest tot zijn leedwezen bekennen, niemand in Duitschland te vinden, die plaats waardig. Hij verwees derhalven MÜNCHHAUSEN naar het door geleerdheid en goeden smaak bloeiend Holland, en sloeg RUHNKENIUS uit Leijden, of SAXE van Utrecht voor. De edele RUHNKENIUS, die steeds Hollands roem zal blijven door zijne geschriften en door zijnen grooten leerling, was op dien tijd nog niet eens gewoon Hoogleeraar; maar hij gevoelde zich te zeer aan zijn tweede vaderland gehecht, om hetzelfde te willen verlaten. Hij kende echter beter, naar het schijnt, dan ERNESTI zelf, Duitschlands verborgen schat, en schreef aan den Hofraad JUNG, in Hannover, op eene wijze, waaruit wij den schranderen en grooten man kunnen proeven: „waar-
„ om zoekt gij buiten het vaderland, hetgeen
„ uw vaderland zelve u aanbiedt? Waarom
„ geeft men aan GESNER niet tot opvolger
„ CHRISTIAAN GOTTLOB HEYNE, dien
„ kweekeling van ERNESTI, dien man van
„ groo-

„grooten geest, die zijne kennis der Ro-
„meinsche letterkunde, door het uitgeven
„van **TIBULLUS**, en der Grieksche, door
„het uitgeven van **EPICETUS**, heeft aan
„den dag gelegd?

„Naar mijne meening en die van den groo-
„ten **HEMSTERHUIS** is hij de eenige, die
„het verlies van **GESNER** kan herstellen.
„Men zegge niet, dat **HEYNE**'s naam nog
„niet genoeg bekend en verbreid is. In de-
„zen man, geloof mij, is een zoo groote
„rijkdom van vernuft en geleerdheid, dat
„weldra het geheel beschaafd Europa zijnen
„lof zal vermelden.” Aan **RUHNKENIUS**
behoort dus de eer van **HEYNE** aan zijne
eigene landgenooten ontdekt, en Göttingen
haar grootste sieraad te hebben geschonken.
Zijne aanbeveling was natuurlijker wijze vol-
doende. De zaak werd nu aan **ERNESTI**
ter uitvoering opgedragen, en **HEYNE**, na
vele navorschingen, te Dresden opgespoord.

Den vierentwintigsten van Lentemaand ont-
ving hij den beroepsbrief als Profesfor in de
Welsprekendheid met het opzigt over het Se-
minarium en de Bibliotheek, en het gewoon
lidmaatschap van het Genootschap der Weten-
schappen. **HEYNE** had in den beginne in
zij-

zijne briefwisseling met ERNESTI zwaarigheden geopperd, die zijne zedigheid eer aan doen.

„Ik ben niet blind” schrijft hij onder anderen „voor de moeilijkheden van den post, „ waartoe men mij bestemt, en die door mij- „ nen voorganger met zoo veel luister is „ waargenomen. Ik moet u zonder omwe- „ gen bekennen, dat ik sedert den brand, die „ al de vlijt mijner vorige jaren heeft ver- „ teerd, mij, behalve met Plato, alleenlijk heb „ bezig gehouden, met het zedekundig ge- „ deelte der Wijsbegeerte, en het lezen der „ Engelsche Schrijvers. Ik durf echter zon- „ der vermetelheid hopen mij binnen een- „ gen tijd weder met de geleerde studien ge- „ meenzaam te maken, en dan met verdub- „ belde schreden verder te gaan.” Door de- ze hoop gesterkt, besloot HEYNE den groo- ten stap te wagen. Ik kan mij verbeelden, met welk eene herlevende geestdrift hij zijne oude studien wilde hervatten, en geen enkel ogen- blik ter voorbereiding verzuimen. Doch zijn verzwakt ligchaam moest andermaal voor de folterende zielsaandoeningen boeten, waar on- der hij zoo langen tijd had gebukt gegaan. Eene hevige zenuwziekte sleepte hem op den
rand

rand des grafs. Zijne hooftzwangere vrouw zag wanhopende den dood te gemoet van den geliefden echtgenoot. Maar zijn grootmoedige vriend JAHN spaarde hem, naast God, andermaal het leven. Het langzaam herstel echter hield HEYNE buiten staat, om, voor den negen en twintigsten van Zomermaand 1763, te Göttingen te komen.

Welkom! roept hier voorzeker ieder, wiën HEYNE's onverdiend lot eenig mededogen, en zijne geleerdheid eenige hoogachting heeft ingeboezemd: — Maar ook hier zoude hij de langgewenschte rust eerst tot eene late belooning ontvangen. Spoedig na zijne aankomst, overleed reeds zijn jongste kind. Zijne vrouw werd gevaarlijk ziek; bekrompenheid en schaarsheid aan geld, wyl hij zelf niets bezat, en het achterftallige te Dresden niet werd voldaan, vermeerderden het huisfelijk leed. HEYNE had daarenboven als nieuwelijks aangesteld Hoogleeraar met vele moeilijkheden te kampen, die zijn schrandere en onvermoeide geest alleen kon te boven komen. Zijne Inwijdings redevoering, reeds den drie en twintigsten van Hooftmaand gehouden, moest hem spoedig meerder vertrouwen geven op zijne eigene krachten; en offchoon hij geene enkele bladzijde
aan-

aanteekeningen, uit den brand te Dresden; had gered, en nu in een draaistroom van vreemde bezigheden werd gesleept, leveren echter de verschillende Verhandelingen, die hij nog in dit zelfde jaar moest houden, en in het licht heeft gegeven, de treffendste bewijzen op van zijnen zuiveren smaak en uitgebreide geleerdheid. Zijne collegien bepaalden zich in de eerste jaren inzonderheid tot de zoogenoemde Klassische Schrijvers. Sedert 1766 werden deze bezigheden vermeerderd door de Grieksche Oudheden, en Archaeologie of Kunstgeschiedenis.

In de zeven eerste jaren was het getal der toehoorders gering. De smaak voor de beschaaftde letteren en de kennis der oudheid, schein ook in Göttingen nog geenen zeer grooten bijval te hebben verworven. Aan **GESNER** had slechts een kleine kring van toehoorders mogen te beurt vallen. Deze bestonden voor een groot deel uit toekomende onderwijzers en eenige weinigen, die toch niet geheel en al onbedreven wilden zijn. Toen echter de leerwijze van **HEYNE** meer en meer veld won, wies het getal ook dagelijks aan, en gedurende vijf en twintig jaren had **HEYNE** het genoeg, voor tachtig of honderd toehoorder.

hoorders te spreken. Volgens de meer algemeene gewoonte in Duitschland, dan bij ons, lag tans op HEYNE de verpligting, om weder als Schrijver op het tooneel der geleerde wereld te voorschijn te treden. Om in de behoeften van zijn aanwassend huisgezin te voorzien, had hij zich sedert eenigen tijd bezig gehouden met het vertalen van GUTHRIE's en GRAY's algemeene Geschiedenis uit het Engelsch. De zeven eerste Deelen verschenen nu als eene proef in het licht. HEYNE gaf door zijne verbeteringen en aanmerkingen aan deze vertaling eene bruikbaarheid, die het oorspronkelijke miste. Doch het werk bleef niet te min eene vertaling. Van eenen Hoogleeraar in de oude Wel-sprekendheid en den Uitgever van TIBULUS en EPICETUS, mogt men met billijkheid iets vorderen, hetwelk hem als Philoloog of Criticus, nader deed kennen. HEYNE overtrof weldra aller verwachting, toen in 1767 reeds het eerste deel van VIRGILIUS in het licht verscheen. Welk dichter konde aan HEYNE eenen meer uitgebreiden en duurzamen naam geven, dan VIRGILIUS op deze wijze bewerkt? Van den schoolschen leeftijd tot in den laten ouderdom, blijft Rome's hel-

heldendichter het geliefde handboek van allen, die niet geheel en al het Latijn willen schijnen vergeten te hebben. Met **TIBULLUS** en **PROPERTIUS** mag men nog min bekend zijn, maar wie zoude **VIRGILIUS** niet hebben gelezen? **HEYNE** zettede met onvermoeiden arbeid, onder gunstige aanmoediging, zijne uitnemende taak voort, en het laatste deel zag reeds in het jaar 1775 het licht.

De voortreffelijke **MÜNCHHAUSEN** ontdekte nu meer en meer de ware verdiensten van den man, dien **RUHNKENIUS** uit het duister had getrokken. Hij leerde dagelijks meer van nabij zijne waarde, ook als mensch en burger kennen, en schonk hem zijne grootste toegenegenheid en vertrouwen. Er zijn meer dan vijf honderd brieven voorhanden, die tusfchen hen beiden zijn gewisseld. Er was eene zekere natuurlijke overeenstemming, die hen vereenigen moest. Beiden gevoelden zij denzelfden ijver voor het algemeen welzijn; dezelfde belangeloosheid bestuurde beider handelingen; dezelfde liefde voor de wetenschappen en Hoogeschool bezielde beiden; bij verschillende studien, waardeerden zij beiden even zeer derzelver onderlinge overeen-

eenkomst en algemeen doel. MÜNCHHAUSEN bepaalde zich voornamelijk tot het staatsregt en de aanverwante wetenschappen; doch zijne vlugheid en doorzicht begreep ook ligtelijk de onderwerpen der andere wetenschappen, waarin HEYNE hem voorlichtte. Beiden werden zij door dezelfde onvermoeide werkzaamheid aangedreven. Dezelfde naauwkeurigheid heerschte in alle hunne zaken; en de bijzondere deelen waren niet minder, dan het geheel het voorwerp van beider zorg. HEYNE maakte van de gunst des grooten staatsmans een voordeelig gebruik voor de uitbreiding der Bibliotheek. Na dat MICHAËLIS zijn post als eerste Bibliothekaris had nedergelegd, en HEYNE, in deszelfs plaats tredende, de handen vrijer had, ontwierp hij terstond het plan voor eenen nieuwen Catalogus, en deed zoo groote aanwinsten, dat, nog bij het leven van MÜNCHHAUSEN, aan een nieuw lokaal gedacht werd. De zuinige Staatsdienaar mogt somtijds het hoofd schudden over de te groote uitgaven; hij had toch HEYNE innig lief, en gaf hem voorzeker de vleijendste getuigenis, wanneer hij hem schreef: „Hoe gelukkig zoude de Hoogeschool in Göttingen, hoe vergenoegd en

„ gerust zoude ik zelf zijn, indien allen zoo
„ belangeloos dachten, en het algemeene wel-
„ zijn en den roem der Hoogeschool zoo ijve-
„ rig trachtten te bevorderen, als gij bij iede-
„ re gelegenheid toont te doen.” De roem
van HEYNE moest zich spoedig verbreiden;
en den naijver van andere plaatsen opwek-
ken, om hem te mogen bezitten. Nog naau-
welijks was hij vier jaren te Göttingen, of hij
werd naar Kassel beroepen als opziener over
de kunstverzamelingen. HEYNE gevoelde
reeds te groote gehechtheid aan zijnen tegen-
woordigen stand en verblijf; hij sloeg dus
het voorstel af. De Minister ten uiterste
verblijd, dat de Hoogleraren zijner Akade-
mie (hij toch was derzelver grondlegger en
stichter) zulk eenen gunstigen naam buiten
’s lands verwierven, en tevens zijn Göttingen
niet wilden verlaten, schonk HEYNE eene
vermeerdering van honderd veertig daalders in-
komen, ja zelfs beloofde hij aan HEYNE deze
somme tot twee honderd te willen brengen,
onder voorwaarde. dat hij nimmer naar elders
zoude gaan: het vrije en standvastige karak-
ter van HEYNE werd gegriefd door dit voor-
stel; doch het goedhartig antwoord van den
voortreffelijken MÜNCHHAUSEN moest hem
lig-

ligtelijk deze kleine zwakheid doen vergeten. De vrijmoedige toon van HEYNE had hier de beste uitwerking.

Het jaar 1770 inzonderheid zoude hem, door toedoen zijns beschermers, vele vereerende taken opleggen; maar tevens hem smart en tranen kosten over denzelfden man. Op gunstige voordragt van MÜNCHHAUSEN, ontving HEYNE uit Hanover den eertitel van Hofraad.

Het Paedagogium te Ilfeld was in een diep verval geraakt. MÜNCHHAUSEN kende geen waardiger man, dan HEYNE, om of hetzelfde te herstellen, of ten minste deszelfs ondergang te verhoeden. HEYNE kweekt zich van dezen last op eene wijze, dat MÜNCHHAUSEN hem weldra antwoordde: „Indien het Ilfeldsche Paedagogium nog „van zijn dreigenden val wordt gered, zal „het zulks aan uwe zorg en arbeid hebben te danken; alle uwe voorstellen zijn „dienaangaande uitmuntend, en verdienen „mijne volkómenste goedkeuring.” HEYNE werd weldra gewoon Opziener over Ilfeld, en de school herbloeide sedert dien tijd tot op heden onverweikt door.

Bij deze twee nieuwe titels kwamen nog

twee andere , die meer bestendige moeite zouden veroorzaken: de schikking of redactie der geleerde Tijdschriften , en het Secretariaat bij de Societeit der Wetenschappen. MICHAËLIS had den laatsten post en tevens het bestuur nedergelegd ; zijn hoogmoed had hem , naar het schijnt , vele vijanden berokkend : er heerschte in het Genootschap groote onmin en verschil van gevoelens.

Het Secretariaat gaf dus aan HEYNE vele besommeringen en ontroofde hem veel tijds. Hij moest voor de gelden , voor de briefwisseling , voor de uitvoering der bezigheden , en telkens voor de uitgave van een deel der Werken zorg dragen , zoodra er een voldoende aantal Verhandelingen kon worden bijeengevoegd. HEYNE bragt het meest toe , om de eensgezindheid te herstellen en den ouden ijver weder werkzaam te maken. Er waren sedert zestien jaren geene Verhandelingen in het licht verschenen ; doch nu werden de Voorlezingen weder geregeld gehouden , en de uitgave der *Commentarii Novi* in 1771 aangevangen. Sedert het jaar 1777 zagen , onder het opzigt van HEYNE , niet minder dan vijf en twintig deelen , onder drieerlei titel , het licht.

Ter-

Terwijl deze nieuwe bezigheden zoo vele banden waren, die HEYNE op het naauwst aan Göttingen verbonden, gebeurde er echter iets, hetwelk een minder standvastig man, dan HEYNE, genoopt zoude hebben, zich van alle deze banden te ontslaan, en de gunstige roepstem te volgen. FREDERIK DE GROOTE wilde als een verlicht Vorst, dat is, als een voorstander van kunsten en wetenschappen, de school te Kloosterberg bij Maagdenburg geheel verbeteren, en op eene wijze inrigten, dat zij tot een proeffstuk eener volkomene opvoeding en onderrigting strekken konde. Maar de geheele uitslag der loffelijke onderneming hing van den man af, die, onder den naam van Abt, dezelve zoude besturen. De vereerende keus viel op HEYNE: twee duizend daalders inkomen, vijftien honderd daalders weduwegeld, vrije woning en andere voordeelen, inzonderheid de onverpligtheid om eenig onderwijs te geven, waren de vleijende voorwaarden, waarop HEYNE werd uitgenoodigd. Hoe zeer moest hier niet alleen de Geleerde, maar ook de echtgenoot en vader, op de gedachte van het weduwegeld, aan het wankelen worden gebracht? En echter

bleef HEYNE te Göttingen, zonder eenig ander uitzigt, dan de belofte van een jaarlijksch inkomen van twee honderd daalders voor zijne weduwe, na zijnen dood. Niet het koude overleg en verstand, maar het volle hart van HEYNE had hier beflist. De twee en achtigjarige MÜNCHHAUSEN lag, bij het ontvangen der tijding van HEYNE's roeping naar Kloosterberg, op zijn sterfbed. De geest des edelen grijsaards had zich reeds onttogen aan alle aardfche zorgen en bekommelingen, maar deze onverwachte tijding bragt hem tot dezelve terug. Ook ontluisterde de gedachte aan HEYNE, en zijne school, de gedachte aan God en de onsterfelijkheid niet. MÜNCHHAUSEN zeide nu den langften brief aan HEYNE voor, dien hij hem nog immer had gefchreven. Hij ontwikkelde in het breede de gronden, die HEYNE moesten bewegen, om Göttingen niet te verlaten, en eindigt met te betuigen, dat hij HEYNE niet kan misfen, noch zich het denkbeeld voor den geest stellen: dat HEYNE hem, in de laafte oogenblikken zijns levens, in zoo groote verlegenheid zoude brengen. „Gij zelf, fchrijft hij, „denkt régtfchapen genoeg, om alleen u het geval voor te stellen, dat

uwe

uwe plaats door eenen waardigen opvolger zoude kunnen vervuld worden; doch zulk eenen ken ik niet, en ook gij zult mij denzelfven niet kunnen aanwijzen."

Ik weet niet, wat aan HEYNE de meeste eer geeft, of deze lofrede des stervenden staatsmans, of het edelmoedig antwoord, hetwelk HEYNE hem zond op zijnen dringenden brief: „ Al waren de voordeelen van „ rust en gemak en eer, die mij buiten Göttingen worden aangeboden, nog eens zoo „ groot, ik zoude ze niet willen koopen ten „ koste van één oogenblik uwertevredenheid. „ U ben ik alles verschuldigd, U dank ik mijn „ geluk, mijne welvaart, en zelfs de gelegenheid van met mijne geringe begaafdheden, „ de wereld zoo nuttig te zijn, dat men zelfs „ elders mijner gedenkt. Mij ligt de roem „ van Göttingen te na aan het hart, om het „ denkbeeld te koesteren, van mij aan haar „ te onttrekken, zoo lang ik slechts iets toe „ kan brengen tot de instandhouding van dezen roem. Het heeft u behaagd, aan de „ mijnen te gedenken [door het toegestaan weduwegeld], en mij van bekommernis te „ ontheffen aan die zijde, die mij het meest „ drukte: ik zal derhalve met nog grooteren

„ en sterkeren ijver in de betrachtting mijner
 „ pligten voortvaren. Ik zal met genoeg
 „ volharden, tot den laatsten dag mijns levens,
 „ in den dienst van den besten der Koningen;
 „ niets zal mijne getrouwheid doen wankelen,
 „ en zoo lang ik adem haal, zal uwe gunst
 „ en uwe goedheid mij steeds voor oogen
 „ wezen.” Nu ontsliep MÜNCHHAUSEN in
 vrede; zijne goede werken zijn hem nage-
 volgd. Zijn leven zal steeds het lofwaardig
 voorbeeld wezen, voor alle aanzienlijken en
 grooten, wier dikwijls te kortzigtig oog al-
 leen op menschen, die van hunnen rang en ge-
 boorte zijn, gevestigd blijft. Hetgeen de Ba-
 ron van MÜNCHHAUSEN in den bloei zijns
 levens had gesticht, moest hij op zijn sterf-
 bed erkennen het best in stand te kunnen
 worden gehouden, door den roem van den
 armen zoon eens armen linnenwevers.

De man, die aan HEYNE den dood van
 MÜNCHHAUSEN meldde, was GEORG
 BRANDES. Hij was Kanselarij - Secretaris,
 en als zoodanig belast, met die aangelegen-
 heden van het Ministerie, welke de Götting-
 sche Universiteit betroffen. Dit ambt bragt
 hem met HEYNE in betrekkingen, die door
 onderlinge overeenstemming en smaak voor
 kunst

kunst en wetenschap spoedig de hartelijkste vriendschap, en zelfs aanverwantschap door huwelijk, ten gevolge hadden.

Hoe vele genoegelijke oogenblikken moet de getrouwe briefwisseling dezer beide uitmuntende kunstvrienden elkanderen niet hebben verschaft? Het is inderdaad te betreuren, dat de brieven van HEYNE niet meer voorhanden zijn. De proeven, die ons de Duitſche levensbeſchrijver uit die van BRANDES mededeelt, wier getal niet minder dan twee duizend ſchijnt te zijn, overtuigen ons van de waarde en voortreffelijke behandeling der onderwerpen, waarover zij, bijna iederen postdag, ſchreven. BRANDES had zijne kennis en ſmaak voor oude letterkunde, inzonderheid aan het onderwijs en den gemeenzamen omgang met den grooten HEMSTERHUIS, te Leijden, te danken.

Voor den Hollandſchen Lezer kan voorzeker niets aangeneramer zijn, dan hem zelve van Leijden's Hoogſchool en van hare toenmalige voortreffelijkheid boven Göttingen, en van HEMSTERHUIS, te hooren verhalen „Ten uiterſte heeft mij behaagd,” zoo luidt de inhoud van eenige zijner brieven, „het ſchrijven van JOHAN WINCKEL-

„MAN. Alles, wat van dezen man komt, is
 „belangrijk, en getuigt van' zijnen uitgebrei-
 „den smaak en geleerdheid: voor zijne *Mo-*
 „*numenti inediti* heb ik hier op geen groot
 „getal liefhebbers gerekend: men heeft ook
 „geene letterkunde en smaak noodig voor
 „bijbeloverzettingen en regtsbetoogen: het is
 „voordeeliger *virtus post nummos* (de deugd
 „achter het geld) te stellen: of echter
 „op zulk eene wijze de ware geleerdheid
 „bij ons in stand gehouden, en het doel der
 „Hoogeschool bereikt kan worden, laat ik
 „in het midden. De ondervinding heeft mij
 „anders geleerd. Geheel vervuld van onze zoo-
 „genoemde praktikale voorlezingen en brood-
 „studien, kwam ik te Leijden, waar lust en
 „ledige tijd mij tot uitbreiding van edele ken-
 „nis aanspoorden. Ik zag hier geheel nieuwe
 „wegen voor mij, en bespeurde tevens mijn
 „onvermogen, om op dezelve voort te gaan.
 „Het eerste, hetwelk ik deed, was bij den
 „waardigen HEMSTERHUIS de Grieksche
 „letterkunde te beoefenen. Dit gaf mij oogen-
 „blikkelijk meerdere tevredenheid, dan mijn
 „driejarig verblijf te Göttingen mij ooit ver-
 „schafte had; en ik beklaag mij, dat ik niet
 „ten minste de helft van al dien tijd aan
 Leij-

„Leijden heb kunnen schenken. Het *Exem-*
„*plaria Græca nocturna versate manu ver-*
„*sate diurna* (het doorbladeren der Griek-
„sche geschriften bij dagen en bij nachten)
„is steeds het grondsteunfel van echte ge-
„leerdheid, en ik verbeelde mij, het in eenen
„Schrijver, ja zelfs in eenen liefhebber, ter-
„stond te kunnen bespeuren, of hij ook eeni-
„ger mate hierin bedreven zij. — Het voor-
„komen van HEMSTERHUIS is wel *herisfé*
„*du Grec*; maar zijn vernuft, zijn smaak,
„zijn omgang en zijne manieren hebben niets
„van het schoolsche, en kenmerken ware be-
„schaafdheid. Ik heb eens, acht dagen lang,
„met hem een scheepstogtjen gedaan naar
„verschillende Hollandsche steden; ik kan u
„niet zeggen, hoe zeer hij mij den tijd ge-
„kort heeft: zijne belezenheid ging tot ver-
„bazens. Ik herinner mij, dat, toen wij
„eens van de Chemie en Alchemie spraken,
„hij mij zeide, bijna alles, en eenige hon-
„derd boeken, alleen uit nieuwsgierigheid,
„daarover gelezen te hebben. Gedurende meer
„dan twintig jaren, had hij iedere week, bij-
„na twee geheele nachten aan zijne gewone
„rust onttrokken. Hij rekende met vreugde
„uit, hoe vele uren hij hierdoor gewonnen
„had;

„ had; hij betreurde echter te gelijker tijd,
„ dat hij ze niet alle aan de Geschiedenis had
„ toegewijd, waarvan hij in de laatste tijden
„ een zoo warm beoefenaar was. Ik wilde
„ hem tot eene nieuwe uitgave van HERÓDO-
„ DOTUS bewegen; doch hij was te beschei-
„ den, en wist, dat WESSELING hiermede
„ reeds bezig was.”

Een man van zulk een stempel, gelijk
BRANDES, voldeed juist aan het verlangen
van HEYNE, en aan zijne bezorgdheid voor
het welzijn der Hoogeschool. BRANDES
deed niets zonder den raad van HEYNE,
terwijl hij langen tijd, geheel zonder Oppor-
turator de Göttingsche zaken bestuurde.

HEYNE ging steeds ijverig voort, en ver-
deelde zijne ledige uren tusfchen zijnen VIR-
GILIUS en zijne Verhandelingen over de
Kunstwerken en zoogenoemde Hetrurische
Vazen, en de voortzetting van GUTHRIE'S
Geschiedenisfen. Rijk waren allezins de vruch-
ten, die HEYNE uit dezen laafsten arbeid
voor zich zelve inzamelde. Hij breidde
niet alleen in het algemeen zijne gefchied-
kundige kennis uit, maar maakte zich ook
gemeenzaam met den toefland der Oosterfche
Volken; onvolledig toch is de gefchiedenis
van

van het Westen, zonder de kennis van het Oosten.

Een gelukkig toeval maakte hem in het jaar 1773 tot den uitgever van de Lierdichten van PINDARUS. HEYNE had, door zijne lesfen over HOMERUS en de Treurspeldichters, lust en geestdrift voor de Griekfche Dichtkunst onder de ftuderende jeugd weten op te wekken. Bezield door het eenvoudig fchoon en de verheven waarheid der voornoemde Dichteren, wilde de vurige verbeelding der jongelingen van gunstigen aanleg, ook PINDARUS, den Vorst van het Lierdicht, leeren kennen. Zij zochten ten dien einde hunnen waardigen leermeester aan, om hun dezen moeilijken Schrijver te verklaren. Gaarne willigde HEYNE dit aangenaam voorftel in; doch het ontbrak aan een genoegzaam aantal exemplaren voor dagelijksch gebruik. Van de uitgaven van STEPHANUS en SCHMID zouden er bezwaarlijk zoo vele te vinden zijn; die van Oxford was te hoog in prijs. HEYNE wilde zich liever de oneindig groote moeilijkheden getroosten van zelf eene uitgave te vervaardigen, dan door gemis des werks de geestdrift zijner leerlingen uitdooven. Op deze
wij-

wijze leverde hij aan Duitschland de eerste leesbare uitgave van den moeilijksten en tevens in de handschriften meest bedorven Schrijver. KOPPE maakte zich verdienstelijk door de bijvoeging der Latijnsche overzetting. HEYNE's onvermoeide werkzaamheid en zucht tot volmaking berustte hierbij echter niet. Hij gaf in 1791 zijne *Additamenta* of Bijvoegselen uit, die als de voorbode waren der nieuwe uitgave van PINDARUS, welke in 1798. in drie deelen, in het licht verscheen; de bijgevoegde Scholiast en het onderzoek van den Hoogleeraar HERMAN, over de dichtmaat van PINDARUS, zetten aan deze uitgave eene dubbele waarde bij. HEYNE vond zijnen arbeid reeds bij de eerste uitgave rijkelijk beloond. Met een innig vergenoegen ontwikkelde hij nu dikwijls voor meer dan zeventig of tachtig toehoorders den verheven zin des grooten dichters: was TIBULLUS de lieveling des jongelings geweest, PINDARUS was de lieveling des mans. In hem vond hij de zedespreeken, de grondbeginselen en stoute gedachten terug, die hem dikwijls onder de felste slagen van een verbitterd noodlot den heldenmoed hadden gegeven, om het hoofd omhoog

hoog te houden, en niet, gelijk een overwonnene, in het stof te buigen. Dikwijls kwam de werkdadige invloed zijner studien hem ook in zijn huisfelijk leven te pas. Tot viermaal beweende hij den dood van lieve kinderen. Het hart van den vader werd diep ter neder gedrukt, maar de lijdende moeder kon zoo veel onheils niet verduren. De teergeliefde THERESE, de vrouw, voor welke HEYNE gaarne al zijn glorie offeren wilde, stierf in den ouderdom van vijf en veertig jaren. Deze slag was de selfste, die het hoofd van den beminden man inimmer had getroffen of kon treffen. Bij armocde en gebrek mogt de jeugdige verbeelding nog opgewekt worden door de vleijende hope op betere dagen; maar het verlies der vrouw, wier liefde hem meermalen tot het leven had terug gebragt, was voor altijd onherstelbaar. HEYNE zoude nimmer voor de geleerde wereld geworden zijn, hetgeen hij geweest is en blijven zal, indien zijn hart niet even zoo teedergevoelig als zijn verstand helder en verlicht geweest ware. „Ik heb heden den grafheuvel gezien, welke het gebeente mijner THERESE bedekt,” zoo stort hij aan eenen vriend zijn

zijn boezem uit. „Welk eene duizendvoudi-
„ ge boven het hoogste menschelijke gevoel
„ opgewonden smart doordrong mijn binnen-
„ ste! hoe beetden mijne leden, toen ik de hei-
„ lige plaats naderde! Hier rust dan het dier-
„ baar overschot van het liefste, dat mij de he-
„ mel gaf; — hier rust zij, midden onder ha-
„ re vier kinderen! — Heilige huivering
„ heerschte in dit treurig oord: en ik zoude
„ geheel en al in de diepte mijner smart zijn
„ verzonken, wanneer niet aan gindsche zijde
„ van den kerkhofmuur mijne beide dochteren
„ hadden gestaan. Ik zag haar gelaat met ang-
„ stige vrees over den muur naar mij gericht:
„ die aanblik riep mij tot mijzelfen terug.
„ Met weemoed verliet ik een oord, waar ik
„ gaarne altoos ware gebleven, en vreugde
„ gevoelde bij de gedachte, van cenmaal aan
„ de zijde mijner gade uitterusten van allen
„ bangen kommer, en van al het lijden, het-
„ welk mijn levensbeker zoo dikwijls vergald
„ hadt. Helaas! onder dit lijden moet ik zelfs
„ hare liefde rekenen, de sterkste, de getrouw-
„ ste liefde, die ooit in een vrouwelijken boe-
„ zem heeft geklopt, die mij tot den gelukkig-
„ sten der stervelingen maakte, en echter eene
„ bron voor mij was van duizend bekomme-
„ rin-

„ringen, onrust en zorgen. Eigenlijke vrolijkheid heeft zij welligt nimmer gevoeld, maar „welke onbeschrijfelijke teederheid, welke „hooge verrukkende vreugde had onze liefde „aan onzen kommer te danken? Midden onder knagende zorgen; met folterenden angst „in het hart, ben ik door die zelfde liefde, „die mij deze zorgen en angsten baarde, onuitsprekelijk gelukkig geweest! Als ons de „tranen over de wangen rolden, dan doorstroomde eene namelooze en nooit gevoelde wellust mijne van vreugde en smart bekleemde borst.” Wie acht geleerdheid niet hoog, wanneer zij met zoo groote beminnelijkheid en teederheid des harten gepaard gaat?

HEYNE was gewoon, bij zwaren druk zijne troostgronden, bij twijfelachtige, doch beslissende tijdpunten des levens, waar hij eene keus moest doen, zijn gevoelen, voor en tegen, op papier te schrijven. Tot dit eenvoudig en nuttig middel nam hij ook nu, na eenigen tijd, zijne toevlucht. Het is der moeite waardig, de eenvoudige taal van den godsdienstigen Geleerde te vernemen.

„Overzicht van mijne troostgronden:

„Mijn lot berust in de handen van een

D

al-

„alwijs en algoed Wezen, hetwelk alles tot
„goede oogmerken bestuurt, en mijne zedelij-
„ke volmaking, zelfs door de gevolgen mij-
„ner zwakheden en gebreken, hartstogten en
„verkeerdheden, tracht te bewerken. *

„Ik zal mijne vriendin wederzien; naar
„ik hope, spoedig; maar zelfs berekend naar
„de langste mate van aardfche duurzaamheid,
„in vergelijking van het voorledene en het
„toekomstige, ook dan spoedig. Wat zijn
„toch de achttien jaren onzer liefde, wan-
„neer ik op dezelve terug zie?

„Mijn knagende kommer, en de druk,
„waaronder de krachten mijner ziel liggen,
„maken mij ongeschikt voor alle bezigheid;
„en echter rusten zoo vele zware pligten op
„mij. Ik moet, ik wil mij geweld aan doen,
„want ik bezwijk anders vóór den tijd. Deze
„was de één en veertigste nacht, dien ik
„meestendeels slapeloos heb doorgebracht. Ik
„zie het, ik moet alles met geweld uit mijne
„zinnen verbanen, alle voorstellingen, alle
„herinneringen, het zij aangename, het zij
„onaangename, moet ik, met hardheid jegens
„mij zelve, onderdrukken. Mijne pligten ko-
„men van denzelfden God, van wien mijn lij-
„den komt: zelfs het zaligste van alle uitzig-
ten,

„ten, haar weder te zien, zal mij niet ge-
„waarborgd zijn, wanneer het mijne eigene
„schuld is, dat ik mijne pligten niet behoor-
„lijk vervulle.

„Ik zie het menschelijk onvermogen, om
„mij, buiten mij zelven, eenigen troost toe
„te brengen. Ik zie de onmogelijkheid, om in
„het voorledene iets te veranderen, of zelfs
„een enkel oogenblik terug te roepen.

„Ik heb door haar gelukkige uren ge-
„noten, maar ook jammers genoeg met haar
„doorgestaan.

„Ik heb meer dan iemand ondervonden,
„hoe zeer ook, in het bezit der beste en
„edelste vrouw, de aardfche gelukzaligheid
„onvolkomen is.

„Alleen regtschapenheid van gezindheden
„en een werkdadige ijver, om steeds het goe-
„de te doen, kunnen nog oogenblikken van
„kalme tevredenheid geven; doch de prikkel
„van bekommering en zorg zal mij nimmer
„weder verlaten.

„Evenwel heeft mij de goede God, in het
„bezit mijner vriendin, groote weldaden bewe-
„zen; hoe vele onheilen, die in het begin
„en naderhand onze liefde bedreigden, heeft
„Hij niet genadig afgewend! Hare ligcha-

„melijke aanleg neigde tot zware verschrik-
„kelijke ziekten; ik mogt met reden beducht
„zijn, dat zij eenmaal in diepe melankolie
„vervallen zoude: hoe langdurig had hare
„uitteering kunnen zijn, hoe finartelijk haar
„ziekbed! God bewees ons de genade, dat
„zich steeds van tijd tot tijd eene flikkering
„van hope liet zien, die ons tot op den laat-
„sten dag niet begaf: en hare gelatenheid,
„hare kalmte, haar moed, o! welke weldaden
„waren zij niet voor mij!

„Dus dank ik U, mijn God! zelfs voor
„al dat lijden en alle deze beproevingen!

„En nu, verheerlijkte vriendin! wil ik
„met geheel mijn hart tot mijne pligten terug
„keeren. De tevredenheid op uw hemelsch
„gelaat verspreid, geeft mij uwe goedkeuring
„te kennen.”

Gelukkig is de man, wien nuttige bezig-
heden van den morgen tot den avond on-
ledig houden. HEYNE vond in de uitoe-
fening derzelven de beste toevlucht. Zijne
godsdienstige troostgronden verleenden hem
hiertoe kracht.

Eene zaak, die met Göttingen's welzijn
naauw verbonden was, spande in dien tijd de
verwachting van allen, wie de bevordering
van goede zaken ter harte ging.

Door

Door het vertrek van den Godgeleerden Hoogleeraar ZACHARIAE, in het jaar 1774, was er hope, om den beroemden HERDER in deszelfs plaats te zien aangesteld. Niemand wenschte vuriger de vervulling dezer hope dan HEYNE; want niemand kon meerder hoogachting voor HERDER hebben, dan hij, of beter deszelfs uitstekende waarde beoordeelen. De overeenstemming van geest was tusfchen deze beide mannen te groot, dan dat zij elkander vreemd konden blijven. Beider kennis was gevormd en gegrond op oude Poëzij, van den eenen op de Westersche, van den anderen op de Oostersche. Was HEYNE min dichter dan HERDER, hij had evenwel geenen minderen dichterlijken aanleg. Hij was in staat om HERDER's dichterlijke vlucht te volgen, en hoe gaarne deed hij dit. Hierbij kwamen, althans in later tijd, gelijke studien, en gelijke beschouwing der Geschiedenis. Geen van beiden wilde eigenlijk Geschiedkundige bij uitsluiting zijn, echter hadden zij beiden de Geschiedenis tot hetzelfde doel beoefend, en dezelfde gevolgtrekkingen en opmerkingen uit haar gemaakt. Intusfchen

bleven zij elkander van aangezicht bijna geheel en al onbekend. Ook het geluk van HERDER in zijnen kring te zien, zoude aan HEYNE niet te beurt mogen vallen. Men maakte aan het Hof van Londen (want Göttingen behoorde onder het Engelsch-Hanoveraansch bestuur) eenige aanmerkingen over de godsdienstige begrippen, die aan HERDER werden toegekend. Terwijl men bezig was, deze zaak te schikken, werd HERDER naar Weimar beroepen, en ging derwaarts. De aanstelling van KOPPE, den waardigen leerling van HEYNE, en reeds toen Hoogleeraar in zijne geboortestad Mittau, vergoedde, zoo veel mogelijk, de teleurstelling ten aanzien van HERDER.

HEYNE ontwierp in dezen tijd het grootte plan, om voor de steeds toenemende Bibliotheek eenen Naam-Catalogus te maken, volgens het Alphabet, op die wijze ingerigt, dat men nimmer eenen nieuwen zoude behoeven, en voor iederen Schrijver, op zijne letter, ruimte werd gelaten. Binnen tien jaren werd deze moeijelijke en nuttige arbeid voltooid, en de Göttingsche Hoogeschool mag zich tans niet alleen op eene prachtige boekverzameling, in een fraai lo-
kaal,

kaal, beroemen, maar ook op eenen uitmuntenden Catalogus in honderd vijftig deelen in folio, het geen niet van alle Univeriteiten het voorregt is.

Het opzigt over de vrije tafel, hetwelk aan HEYNE sedert 1774 was opgedragen, gaf hem tevens geene geringe beslommeringen.

Op deze wijze waren er twee jaren verlopen, sedert den dood van zijne THERESA. De huishoudelijke omstandigheden van HEYNE vorderden de zorg en het opzigt eener vlijtige vrouw. HEYNE vroeg ten dien einde raad bij zijne vrienden, en deed onderzoek naar eene bekwame huishoudster; maar zijne vrienden wilden, op betere wijze, het welzijn en de rust huns bedroefden vriends bevorderen. Men stelde hem voor, om de jongste dochter van BRANDES ten huwelijk te vragen. BRANDES vereenigde gaarne het lot eener geliefde dochter aan den vriend zijns harten. Pligt en hoogachting deden den bedaarden man op nieuw den stap wagen, waartoe voorheen liefde en hartstogt den yurigen jongeling hadden bewogen.

Met dit tijdstip, zegt zijn levensbeschrijver, vangt het tweede tijdperk aan van HEYNE's leven. Hadden stormen en onheilen hem zelfs op de reede vervolgd, tans kwamen de dagen van veiligheid en rust. Het verlies van de vriendin zijner jeugd werd hem vergoed door het bezit van haar, die den middag en avond zijns levens vervrolijken zoude. Wanneer hij een blik op zijnen toestand wierp, schenen bijna alle zijne wenschen vervuld. Zijn huisfelijk geluk bloeide van jaar tot jaar steeds weliger. Zijne betrekkingen als burger hadden het toppunt van aanzien bereikt. Zijn werkkring was voor geene uitbreiding meer vatbaar. De Hoogeschool, aan welke hij zijnen dienst had toegewijd, en op welker lot hij zoo grooten invloed had, stond in volle kracht en luister; de Staat, dien hij behoorde, genoot, bij de rust eens algemeenen vredes, eene zekerheid, die voor geene bekommring eenige plaats liet. Hier, waar hij alzoo den hoogsten trap bereikt had, moeten wij eenige oogenblikken stilstaan, en eene flauwe schets trachten te geven van de schoone gedaante, en het helder licht, waarin hij zich aan ons oog vertoont.

De

De kennis en wetenschap der eigenlijke menschelijke beschaafdheid, die het hart en verstand vormt voor het goede het ware en het schoone, was het groote en eenige doel, hetwelk HEYNE in zijn geheele leven heeft nagejaagd. Hij heeft geen gedeelte, tot deze kennis behorende, onbeproefd gelaten. Zijn aanleg en natuur was geheel dichterlijk. Hierdoor beschouwde hij, naar zijne begrippen, de geheele studie der oudheid uit een dichterlijk oogpunt. Deze zijde was voorzeker derzelve schoonste, en, naar het schijnt, ook de meest eigenlijke en ware. Een eeuwige geest van Poëzij zweeft over alle de werken der Grieken. De kracht der jeugd en de bloei der lente hebben nimmer geheel en al opgehouden het wezen der Grieksche Natie te bezielen. Hare laatste worstelingen tot herstel zijn nog het geslacht waardig, waaraan HOMERUS de zedelijke en staatkundige vorming had gegeven. Het was deze verhevene beschouwing, die HEYNE aanspoorde tot het naauwkeurigst onderzoek der Grieksche beeldende kunsten en fabelfeer en oude Geschiedenis. Maar wat konde deze studie, die meest door HEY-

NE aangevangen werd, hier baten, en hoe was het mogelijk immer tot derzelver waren geest en wezen door te dringen, indien niet de volledigste kennis der taal den weg baande? HEYNE gevoelde dit volkomen, en het is te wenschen, dat zij, die zich steeds zijne navolgers willen noemen, ook hierin hunnen grooten voorganger op het spoor volgen. Er is voorzeker niets ongerijmder in eenen eigenlijken Geleerde van beroep, dan te spreken van Oude Kunst, Mythen, Volkenkennis, Welsprekendheid en Wijsbegeerte, zonder naauwkeurig bedreven te zijn in de taal, waarin dit alles is voorgedragen. De taal zelve is eene der beste hulpbronnen voor de kennis van een volk. Die HOMERUS in de hand neemt, en niet alle de deelen der Grieksche spraakkunst grondig verstaat, zal steeds aan de schors blijven hangen, en nimmer tot de kern doordringen; hij moge WOOD, CHEVALIER, KÖPPEN, BLACKWELL en andere uitmuntende uitleggers raadplegen, de goddelijkheid des dichters blijft voor zijn oog met een duisteren nevel omgeven. Welk vertrouwen kan ons de zoogenoemde Kunstregter

ter in zijne geschriften inboezemen, die **QUINTILIANUS** en **PLINIUS** slechts gebrekkig, en **PAUSANIAS** niet dan uit vertalingen kent? Hoe ligtelijk brengt een verkeerd opgevatte uitdrukking of kwalijk begrepen plaats hem op den dwaalweg? Ieder roemt **PLATO** en **DEMOSTHENES**, maar wie kan door het verheven schoon hunner schriften worden opgetogen, wanneer hij het fijne en beschaafde Atticisme niet verstaat, waarop zij zoo grooten prijs stelden, en zoo onbeschrijfelijke moeite en arbeid aan te koste leiden? Of is dan de taal alleen niet een voorwerp van kunst en wetenschap?

HEYNE heeft hier het groote voorbeeld der Hollandsche en Engelsche Geleerden niet uit het oog verloren, maar in zijne uitgaven van **TIBULLUS**, **EPICETUS**, **VIRGILIUS**, **PINDARUS**, **APOLLODORUS** en **HOMERUS** de uitmuntendste proeven gegeven van zijne eigenlijke kennis der oude taal en spraakkunst, in hare uitgebreidste betekenis genomen; doch reeds de aanbeveling van **RUHNKENIUS** alleen strekt hier ten voldoende bewijze.

Dat

Dat HEYNE, wegens zijnen natuurlijken aanleg, het meest behagen had in het bewerken dezer evengenoemde klasieke Schrijvers, laat zich ligtelijk begrijpen. In hun vond hij niet alleen het rijkste voedsel voor zijn dichtertlijk gevoel; maar ook de juistheid en waarheid zijner begrippen omtrent Mythologie en Archaeologie, werd hier allerwege bevestigd. HEYNE durfde nu, na het diepste onderzoek, met volkomene overtuiging leeren, dat de kennis der Mythen de sleutel is, om de oudste geschiedverhalen der oude volken voor ons te openen, wijl alles, hetwelk de eerste wereld, in de vroegste tijden, door geschrift of spraak heeft gedacht en verhaald, in deze Mythen ligt opgesloten. Met regt mogt hij derhalve ergens schrijven: „ De Mythen „ hebben haren rang en waardigheid herkre- „ gen; men moet haar beschouwen deels als „ oude volksvertellingen, als de eerste bronnen, „ waaruit de beginselen der Volkenkennis moeten gehaald worden, deels als de eerste en „ zwakke pogingen van eene nog kinderlijke „ wereld, om wijsgeerige denkbeelden uit te „ drukken. Hier ontwikkelde zich het eerst „ het

„het genie voor Poëzij; door dezelve vormde
„zich de stijl der geschiedenis; ook de vorming
„van schrift, van taal, en wel het eerst van de
„dichterlijke taal, heeft men aan dezelve in het
„gemeen te danken; van hier zijn de wel-
„sprekendheid met hare sierraden, hare verge-
„lijkingen, hare beelden en figuren in 't licht
„getreden. Ook de Kunst met hare idealen,
„door middel van Goden en hemellingen, in
„een stelsel van Godenleer uitgedrukt, is ha-
„re eerste wording aan de Mythen en My-
„thische beelden verschuldigd.”

Bij deze schets van zijne geleerdheid,
moeten wij hem volgen in de wijze, waarop
hij zijne bezigheden inrigtte, en zoo groote
en diepe kennis erlangde.

HEYNE's beroep was het Hoogleeraar-
ambt in de Welsprekendheid. Deze betrek-
king vorderde van hem de Spreker der
Hoogeschool te zijn, de Oude Letteren te
onderwijzen, en het Philologisch Seminarium
te besturen.

Als Spreker moest hij ieder half jaar de
verwisseling des Prorectors, door een Pro-
gramma, waarin eenig deel der Oude-Letter-
kunde werd behandeld, aankondigen. Ieder
jaar werd de stichting der Akademie gevierd.

HEY-

HEYNE moest dan een diergelijk Programma schrijven, en eene openbare redevoering houden. Wanneer bij het geboortefeest des Konings van Engeland de eerprijzen werden uitgedeeld, rustte dezelfde last op hem. HEYNE schreef de Latijnsche taal zuiver en vaardig. Verwonderenswaardig is de vlugheid, waarmede die Programmata werden bewerkt, die in zijne Opuscula zijn verzameld, en zoo vele blijken dragen van zijn vernuft en smaak en geleerdheid. Het was meestentijds het werk van éénen dag. De keuze der stoffe was altoos gelukkig, en der omstandigheden overeenkomstig. Bij den dood van Koning GEORG II. sprak hij: *over het regterlijk onderzoek hetwelk de Egyptische Koningen, bij hunnen dood, aangaande hun bestuur moeten ondergaan.* Bij de voor hem eerste jaarlijksche feestviering, waren de nasporingen *over den geest van de eeuw der Ptolemeusen* het onderwerp zijner rede. Steeds de gebeurtenissen van den tegenwoordigen tijd met die der Oudheid vergelijken-
de, bragten de geschillen over de Volkplantingen van Amerika, hem tot het onderzoek: *over de Volkplantingen der Ouden, derzelyer aanleidende oorzaken en regten;*
over

over de Handel- en Zeevaarts-verdragen tusſchen de Romeinen en Carthagers; over den Oorlog der Romeinen met de Bondgenooten; over de voorzigtigheid der Romeinen in het beſturen hunner Volkplantingen, en over de Wetgeving der Steden in Groot Griekenland. De ſtormen der Franſche omwenteling gaven hem aanleiding tot het vervaardigen van kleine hiſtorifche geſchriften; als bij voorbeeld: *over den ongelukkigen uitſlag, waarmede veelal de Vrijheid door de Volken her- kregen wordt; over het verſoelijkijke van de wetten der landerijverdeeling; over Koningen, door de hunnen verdreven, en door buitenlandſche magt herſteld.* HEYNE be- haagde intuſſchen den lezer meer, dan den hoorder. Zijne voordragt was zeer eenvoud- igit; geene uiterlijke welſprekendheid ver- fierde dezelve; zijne ſtem was zwak, en niet toereikende, om in eene groote zaal en talrijke vergadering, overal duidelijk te worden verſtaan.

Als Leeraar moest hij gewoonlijk iederen dag twee of drie uren aan zijne collegien wijden. Dezelve waren verdeeld in openba- re, afzonderlijke en geheel afzonderlijke. De openbare ſtonden in verband met het onder- wijs

wijs aan het Seminarium. De afzonderlijke of private waren zes in getal: de Grieksche en Romeinsche Letterkunde, de Grieksche en Romeinsche Oudheden, de Oden en de Satyren van HORATIUS. De geheel afzonderlijke, of privatisima werden niet gegeven, dan bij inschrijving van een voldoende getal. Zij bepaalden zich meestendeels tot HOMERUS en PINDARUS, en de Voorlezingen over de Archaeologie.

In dezen kring van dagelijksche bezigheden, waren inzonderheid de Voorlezingen over de Grieksche Oudheden de gewigtigste en belangrijkste. HEYNE had geene moeite gespaard, om zijne leerlingen tot het ware standpunt te verheffen, van waar zij, als met een oogblik, over geheel Griekenland konden heen zien. Hij ontvouwde eerst deszelfs aardrijkskundige ligging en gesteldheid; hoe groot toch was derzelver invloed op de verschillende zeden en levenswijze der verschillende Stammen van Griekenland! Naar eene natuurlijke orde volgde een kort geschiedverhaal van den toestand dezer Stammen, of van Griekenland in het algemeen, en in het bijzonder in de onderscheiden tijdvakken; vooraf de schildering der Helden-
eeuw,

eeuw, en de wording der Republieken; en daarna de inrigting derzelve; afzonderlijk van Sparte, Theben en Athenen. De Staatsgesteldheid van Athenen; hare omwentelingen, hare betrekkingen van handel, scheepvaart en volkplantingen, behoorden inzonderheid naauwkeurig en breedvoerig ontwikkeld te worden, deels om de belangrijkheid der zaak zelve, deels om de Attische Redenaars grondig te verstaan en te begrijpen. Na dit onderrigt ging de Hoogleeraar over tot het onderzoek van den Griekſchen Godsdienst, en hier behandelde hij op de regte plaats de Volksſpelen en Volksfeesten, wyl derzelver oorsprong en doel met den eerdienst der Goden in het naauwſt verband ſtond, en uit denzelven was voortgevloeid. De ſchets der zeden, en de maatschappelijke levenswijze der burgeren beſloot dezen ruimen kring.

Niet zoo zeer de wijze der verdeeling, als die der behandeling zelve, was onbekend vóór den tijd van HEYNE. Het vernuft des mans, die ſmaak en geleerdheid zoo regt wist te vereenigen, kon zich niet vergevoegen met den ouden weg te volgen, en alleen breedvoerige verklaringen te geven van woorden en ſpreekwijzen, waarmede klee-

E

ding,

ding, disch- en begravenis-plegtigheden worden uitgedrukt. Wijsgeerige navorschingen in de geschiedenis overtuigden HEYNE van het naauw verband, hetwelk er tusfchen alle volken is, in welk land en in welken tijd zij mogen gebloeid hebben. Hij vereenigde de kennis van het tegenwoordige met die van het oude Europa; en gelijk tans ieder staatsburger vraagt, welke de grondwet, de regeringsvorm, de middelen van bestaan, welke de aard des handels en der bedrijven, welke de oorzaken van opkomst en bloei eener natie zijn, zoo oordeelde HEYNE, dat ook bij de behandeling der oude volken deze zelfde vragen moesten worden beantwoord.

In de lesfen over de Romeinsche oudheden, volgde HEYNE het voetspoor van zijnen waardigen leermeester BACH. De ontwikkeling der Romeinsche staatsinrigting, der wetten, regtspleging en pleitbezorging, waren hier de voornaamfte onderwerpen van behandeling. Zij bevatteden dus eerder eene beknopte geschiedenis des Roomschen regts, ten behoeve der regtsgeleerde studenten van goeden fmaak, dan wel eene omslagtige ont-
wik-

wikkeling van alles, wat bij het Romeinsche volk te huis behoorde.

Men vergunne mij hier de aanmerking, dat, naar mijn oordeel, in de behandeling der Romeinsche Oudheden bijna te veel, en in die der Grieksche te weinig acht wordt gegeven op de wetgeving en regtspleging in lijfstraffelijke en burgerlijke zaken. De pleit-ziekte en het regterambt waren te Athenen bijna tot een spreekwoord geworden. Het regtswezen stond in deze volksregering in veel naauwer en onafscheidelijker betrekking met den geheelen toestand des Staats, dan in Rome's Aristokratisch bestuur; en echter tasten wij, bij deze noodzakelijke wetenschap, bijna geheel in den donker, ten zij de pogingen van SIGONIUS, PETITUS en MEURSIUS hier voldoende mogten worden gerekend. De uitmuntende Hoogleeraar JAN OTTO SLUITER gaf ons de hope, dit op eene waardige wijze te zullen aanvullen, bij zijnen uitgegeven DEMOSTHENES. Een ontijdige dood heeft helaas! den edelen man aan de beschaafde letteren, en het herbloeiend vaderland ontroofd, en onze verwachtingen afgesneden!

Wij maakten reeds te voren melding van HEYNE's verdiensten en studien in de zoo-genoemde oude Kunst, of die der Antieken. Het schijnt ons der moeite niet onwaardig, hier aan te toonen, op welk eene wijze hij in het onderwijs derzelve te werk ging. Gelijk WINCKELMAN de eerste in Duitschland is geweest, die over dit onderwerp geschreven, en de overblijffelen der Oudheid als Kunststukken heeft leeren beschouwen; zoo is HEYNE de eerste geweest, die hetzelfde heeft ingevoerd in den kring van het Akademisch onderwijs. Tans wordt, in geheel Duitschland, en ook aan eene onzer Hoogescholen dit voorbeeld met den besten uitflag gevolgd.

HEYNE hield deze voorlezingen gewoonlijk in den zomer, op de openlijke Bibliotheek. In het midden der afgietsels en prachtige plaatwerken, konde hij aan zijne denkbeelden de meeste duidelijkheid bijzetten, en door aanwijzingen proeven geven.

Het ware schoon is stil en eenvoudig; de indruk, die hetzelfde heeft op het hart van hem, die vatbaar is dien te ontvangen, is meer in- dan uitwendig. HEYNE onderzond dit; hij onderwees met bedaardheid en
ver:

vergenoegen, en paarde altoos gelcerdheid en wetenschappelijke kennis met zijn zuiver kunstgevoel. Hij bazuinde nimmer weidsche lofspraken uit, die dikwijls ijdelen woordenpraal zonder zin verraden.

Na eene algemeene inleiding over den aard en het wezen der kunst, liep hij in de eerste plaats de Geschiedenis derzelve door, bij de verschillende volken der oudheid. Hij begon met Egypten, ging van daar tot de volken van Azien, inzonderheid de Perfen en Phœniciers. Op deze voorbereidende wijze kwam hij aan Griekenland, den eenigen en echten zetel der verheven Kunst, en eindigde met een verslag over den gang derzelve in Hetrurien en Rome. Ten slotte voegde hij er steeds een kort verslag bij van de kunstvoortbrengfelen van het hedendaagsch Europa, en van de voornaamste Museën en Kabinetten, waarin zich dezelve mogten bevinden. Hij zal hier natuurlijker wijze van MICHAEL ANGELO, ALGARDI, FIUMINGO en BERNINI hebben gesproken, en met een enkel woord de verschillende Italiaansche gallerijen en die van Nîmes, Dresden, Kasfel en Parijs hebben beschreven.

De denkbeelden van WINCKELMAN zijn hier voorzeker ook die van HEYNE geweest. Hun smaak en oordeel kwam te zeer overeen, dan dat zij hier eenen verschillenden weg zouden hebben ingeslagen. Daarenboven erkende HEYNE gaarne en openlijk den hartelijksten en opregtsten dank, dien hij aan WINCKELMAN's meestersachtig werk verschuldigd was.

Hij leerde dus, even gelijk deze, hoe zeer noch de volksgodsdienst der Egyptenaren, noch die der Perzen geschikt was voor de bevordering der Kunst. De eigenlijke oefeningen der Hetruriers verraden of Egyptische navolging, of zijn het werk van den fijnen beitel der Grieken, gelijk ook de geteekende vazen veelal te onregt den naam van Hetrurische dragen. De Romeinse Kunstbeoefening kan in zoo verre slechts dus genoemd worden, als de Griekse Kunstaars onder AUGUSTUS en HADRIANUS aan het Hof van Rome hebben gebloeid. Het eigenlijk Vaderland is Griekenland, en de ware Kunst is Griekse Kunst. De schoone beelden van ANTINOUS dragen in ieder trek het kenmerk der natie, welke POLYCLETUS en LYSIPPUS heeft voortgebracht.

In

In het tweede gedeelte verdeelde HEYNE de klasfen, in welke de Kunstwerken moesten worden gerangfchikt.

De Standbeelden bekleedden de eerste plaats. Die, welke Goden of Godinnen voorftelden, behoorden in derzelver eerste rij; dan volgden de Helden en Heldinnen uit de Heldeneeuw, als: HERKULES, THESEUS, LAOCOON, NIOBE, DE AMAZONEN, IASON, ARIADNE en anderen. Die, welke de afbeeldfels waren van bijzondere perfonen, en beroemde Grieken en Romeinen vertegenwoordigden, sloten deze afdeeling.

Op de standbeelden volgden de Basreliëven, de Borstbeelden, de gefneden Steenen, de Schilderijen en werken in Mofaik. Aan het onderrigt in het werktuigelijke werden insgelijks eenige afdeelingen gegeven. HEYNE zal hierin weder dankbaar gebruik hebben gemaakt van WINKELMAN's naauwkeurige aanwijzingen. Een tienjarig verblijf in Italiën had dezen tot dit onderzoek eene rijke gelegenheid aangeboden, welke aan HEYNE steeds ontbroken heeft. HEYNE gaf hier derhalve eene korte befchrijving van het werken in

elpenbeen en goud; van het boetseren in wasch, en afgieten in brons; van het marmer, van deszelfs verschillende waarde en soorten, gelijk het Parische, het Lunatische en het Pentelische.

Het zoogenoemd Philologisch Seminarium, hetwelk de derde hoofdtak was, die op HEYNE als Hoogleeraar rustte, was inzonderheid het teeder voorwerp zijner hartelijke zorg.

Het Seminarium was een weldadig gesticht, waar slechts negen jonge lieden te gelijker tijd werden toegelaten. Zij moesten zich geheel en al, of ten minsten voornamelijk aan de beoefening der letteren wijden, en zich hier leeren vormen, om eenmaal goede Onderwijzers aan Scholen en Gymnasien te worden.

HEYNE onderzocht hier de ingeleverde proeven, beoordeelde de vorderingen, koos de jonge lieden, die hij goedvond, en maakte hier zijnen geest, zijne denkbeelden en wijze van werken zoo algemeen, dat hij gezegd kon worden, hier eene school naar zijnen naam gesticht te hebben. Weldra werd het eene eer, en aanbeveling, lid van het Seminarium te zijn, en meer dan ééne Hoo-ge-

geschool bloeitans door mannen aan hetzelfde gevormd.

Voeg bij dezen grooten omvang van beroepsbezigheden nog het groot aantal andere verrigtingen, als Opzigter der Bibliotheek, der vrije tafel, der School te Ilfeld, en van het Göttingsche Tijdschrift, waarlijk wij mogen vragen, van waar hij den dag zoo lang wist te maken.

HEYNE was bij zijne betrekking als Sekretaris van het Genootschap, hetwelk hem zoo vele bezigheden veroorzaakte, tevens een der werkzaamste leden. Hij kwam ook hier nimmer in zijne verplichtingen te kort. Er zijn zoo wel vijftig Verhandelingen van hem voorhanden, als er vijftig jaren zijn verlopen, sedert het Genootschap het geluk genoot, HEYNE onder zijne leden te tellen. Hierbij kwamen nog de jaarlijksche aanspraken bij het stichtings-feest, en de Lofredenen op afgestorven leden. Onder dezelfde behoort ook die op WINCKELMAN, welke door het Kasfelsche Genootschap bekroond is.

Maar niets geeft ons treffender voorbeeld van HEYNE's onbeschrijfelijke arbeidzaamheid en vaardigheid tevens, dan zijne veel-

vuldige boekbeoordeelingen in het Göttingfche Tijdschrift, waarvan hij, gelijk wij boven zeiden, medelid en opziener of redacteur was: zij zouden welligt twintig deelen van het tegenwoordig Tijdschrift vullen, indien men ze allen bijeen voegde. Zelden geschiedde er eene wekelijksche aflevering, waarin hij niet geschreven had, dikwijls waren van de vier nummers twee van zijne hand. HEYNE verloochende ook hier zijn karakter niet. Waarheid was zijn doel. Hij prees niet met weidschen lof, maar berispte ook nimmer met bitterheid: inzonderheid was hij zeer toegevend voor de zwakke proeven van jonge lieden, wier ijver en aanleg eene goede verwachting gaf: op eene minzame wijze toonde hij hunne dwalingen, en moedigde hen aan, om ijverig hunnen weg te vervolgen.

Ontwikkelde HEYNE door deze beoordeelingen zijne denkbeelden aan de geleerde wereld en het beschaafd publiek, niet minder geschiedde zulks door zijne buitengemeen uitgebreide briefwisseling. De geleerde en geëerde HEYNE werd uit alle oorden geraadpleegd. Zijne beleefdheid stelde nimmer de verwachting der schrijveren teleur, en ieder jaar zond hij ten minste
dui-

duizend eigenhandig geschreven brieven op den post.

Maar tot de verrigting van dit alles wendde HEYNE twee dingen op de voortreffelijkste wijze aan: orde namelijk en tijd.

Hij had de grootste kamer in zijn huis tot studeervertrek uitgekozen. Aan de hoofdzijde van hetzelfde, voorzien van drie venster-ramen, zag men uit op de straat. Door een venster aan de zijde had men het uitzigt op den tuin. In den zomer was dit zijne lievelingsplaats. Aan den muur stonden twee kleine bergplaatfen met boeken voor dagelijkschen arbeid; de overigen stonden in een naastbijgelegen vertrek. Hij had in zijne kamer niet minder dan tien of twaalf tafels. Hierop lag al zijn geleerde arbeid behoorlijk verdeeld, zoo dat voor ieder deel van denzelfven één of twee tafelen bestemd waren: één, bij voorbeeld, voor de boeken die in het Tijdschrift beoordeeld werden; één voor het bewerken van HOMERUS waaraan hij bijna alle zijne laatste levensjaren te kosten legde, enz. Aan een anderen hoek bevond zich een kleine lessenaar, waaraan hij dikwijls staande arbeidde, en inzonderheid zijne briefwisselingen hield. Aan een muur ter zijde stonden twee kasten, in dertig
of

of veertig kleine vakken afgedeeld, ter breedte van een folio blad papier. Ieder derzelven had zijn opschrift. Naar dit opschrift werden alle papieren over loopende zaken gerangschikt en verdeeld: brieven, naar de verscheidenheid huns inhouds, boekbeoordeelingen, zaken van het Genootschap, van Ilfeld, en andere. Aan den muur tusschen de vensters naar de straat gekeerd, stonden twee kasten, met planken voorzien, de eene bevattende zijne afzonderlijke zaken, de andere de rekeningen en geldzaken, welke hij in onderscheiden betrekkingen bestuurde. Naast het tuinvenster stond zijn bed, want hij sliep altoos op zijne studeerkamer. *De kleederen voor dagelijksch gebruik hingen in eene kast bij den kagchel; aan de andere zijde, had hij eene leuningstoel geplaatst, waarin hij zich, na volbragten arbeid, een weinig verademde, of, na den eten, eenige oogenblikken insluimerde. Zoo heerschte in zijn studeervertrek de volkomenste orde. Bij het einde des jaars werden alle de papieren, die hetzelfde onderwerp betroffen, bij elkander gevoegd, en in groote omflagen gerangschikt en weggelegd.

Voeg.

Voeg bij deze zeldzame gave van geregeldheid, zijnen ijver, doorzigt en naauwkeurigheid in het beheer der zaken, die bestuur en huishoudkunde vorderen. Voorzeker HEYNE zou niet geen minderen roem Staatsdienaar dan Hoogleeraar zijn geweest.

Mogt de wijze, waarop HEYNE van zijne vroegste jeugd tot in zijnen laten ouderdom den tijd als de kostelijkste aller gaven gebruikte, eenige navolging vinden bij jongelingen van edelen aanleg!

HEYNE, ook toen hij reeds Hoogleeraar was, stond altoos te vijf ure op. Hij wierp zich een overrok om, en plaatste zich, na het gebruik van koffij, terstond aan zijne schrijfstafel. De eerste morgenuren werden aan opstellen of het vervaardigen van boekbeoordeelingen besteed. In den winter-tijd gebruikte hij gewoonlijk, tegen negen ure, het ontbijt, kleeedde zich aan, en ontkleeedde zich niet weder, voor hij te bed ging. Maar in den zomer had hij, reeds te acht ure, het eerste collegie; hij las dan over de Archaeologie. De beide daarop volgende uren waren aan bezigheden, voornamelijk de Bibliotheek betreffende, toegewijd. Van elf tot twaalf ure, hield hij
zich

zich in het Seminarium op, en bereidde zich vooraf oenige oogenblikken. Terstond na twaalf ure hield hij het middagmaal, vroeger zag zijn huisgezin hem niet. Het uur van twee tot drieën was dat van het afzonderlijk collegie. Tot omstreeks zes ure 's avonds, regelde hij zijne briefwisselingen; doch toen hij nog de geheel afzonderlijke of private collegien hield, kon hij minder tijd aan zijne brieven geven, en moest hij reeds te vijf ure zijne voorlezingen houden. Er waren zomerfafoenen, waarin hij iederen dag vier uren voorlas. Eerst in de laatste jaren zijnes levens pleegde hij 's avonds na het bezorgen zijner brieven bij zijn huisgezin thee te gaan drinken. Hij werkte dan weder tot acht ure. Een weinig later wachtte men hem aan den avonddisch: hier bracht hij gaarne een geheel uur met vergenoegen door, inzonderheid wanneer hij een genoodigden vriend of vreemdeling aantrof. Na het avondeten keerde hij weder tot zijne bezigheden terug, en begaf zich gewoonlijk tegen elf ure ter ruste.

Zoo was de ordelijke levenswijze van HEYNE; zonder echter in het gebruik zijns tijds

zijds zoo angstvallig en, als naar de klok te zijn, dat hij zich niet vele veranderingen en verschikkingen veroorloofde; hij was toch den ganschen dag voor ieder te spreken, die hem iets had voor te dragen.

Maar deze levenswijze, die in het oog van anderen eene opoffering moge schijnen, was de wellust en de drijfveder van HEYNE's leven. Hoe schoon en rijk waren de vruchten, die hij door dezelve inzamelde? In 1776 en 1777 verschenen nieuwe uitgaven van zijn EPICETUS en TIBULLUS in het licht. In 1788 gaf hij op nieuw den VIRGILIUS met vermeederingsen en verbeteringen uit, die in nog duidelijker licht, dan in de eerste uitgaaf, den geheelen omvang van het gedicht en de ontwikkeling van deszelfs deelen voorstelden, en tevens nader de bronnen aanwezen der vinding en der kunst van VIRGILIUS als dichter; inzonderheid bewerkte hij hier met verdubbelde vlijt de Bucolica en Georgica, en voegde er vele nieuwe uitweidingen of Excursen bij, erkentelijk gebruik makende van de hulpmiddelen, die onze voortreffelijke LAURENS VAN SANTEN hem

aan-

aanbood. Zelfs in Amerika werd zijne *GILIIUS* herdrukt.

De fntaak voor HEYNE's school drong nu door tot den hoogften stand der maatschappij. Jonge lieden van het grootste aanzien stelden er eene eer in, HEYNE te hebben gehoord. De Prinsen van Engeland woonden zelfs eenigen tijd de lesfen des beroemden mans bij.

De Regering der stad had het verbeteren harer school aan HEYNE opgedragen: deze keus kon niet anders dan de beste gevolgen hebben. Ook Göttingen dankte weldra derzelver herftel en bloei aan den herbouwer der Ilfeldfche School. Maar nog verëerender dan de taak zelve, was de belooning, die de erkentelijke burgerij aan HEYNE bewees, door zijn huis te onthefsen van alle belastingen. Zoo lang Hannover onder de regering van Engeland stond, genoot HEYNE steeds het bijzonder voorregt, van zijne brieven, en zelfs pakjes tot op zeker gewigt, vragsvrij te ontvangen. Voor zulke bewijzen van achting zijner medeburgeren kan geen regtschapen man onverschillig zijn.

De

De genoegens door huisgezin en verwantschap, vermeerderden daarenboven het geluk van HEYNE allerwege. De zon des voorspoeds, die op den middag zijns levens in vollen glans was doorgebroken, werd nu door geene nevelen meer bedekt, die de dagen zijner kindschheid en jongelingschap treurig en donker hadden gemaakt. Zijne vriendschap met zijnen beminden schoonvader den kanzelarij - Sekretaris duurde onafgebroken voort, tot deszelfs twee en zeventig jarigen ouderdom, waarop de dood een einde aan zijn nuttig leven maakte. Deszelfs waardige zoon, ERNST BRANDES, groeide onder HEYNE's oog, en in zijn huis op, voor de wetenschappen en letteren. Deze volgde naderhand zijnen vader op in deszelfs ambt, en verwierf zich een grooten invloed op zaken van Staat door zijne uitgebreide kennis en doorzigt, en inzonderheid door zijne vriendschap met den Engelschen redenaar en staatsman EDMOND BURKE.

HEYNE had uit zijn huwelijk met THERESE WEISS twee dochters verwekt. De oudste was de echtgenoot geworden van den beroemden wereldreiziger GEORG FORSTER;

TER; hij was voorheen Hoogleeraar te Kassel, en werd zulks naderhand te Ments, toen de oorlog tusfchen Rusland en de Porte de onderneming eener tweede wereldreis, op orde van KATHARINA, onverwacht opschortte. HEYNE beminde in FORSTER niet alleen den Geleerde, die zeeën en landen doorkruist, en volken en zeden had gadegeflag; maar had ook den zoon lief, die zachtheid van karakter paarde met een teeder gevoel voor het fchoone, en met een edele geestdrift voor alles, wat goed en prijzenswaardig fcheen. HEYNE mogte vrijelijk zijne dwalingen, in de Fransche omwenteling te Ments begaan, veroordeelen, hij kon echter nimmer den man haten, wiens goedhartige bedoelingen hij kende.

De betrekkingen, die er tusfchen den beroemden BLUMENBACH en HEYNE, als beiden mannen van uitftekende verdienften, waren ontftaan, werden door verwantschap nog naauwer vereenigd. BLUMENBACH huuwde de oudfte dochter van BRANDES. Aan ARNOLD HEEREN, zijnen levensgefchrijver, een der uitftekendfte vernuften, die zich in zijne fchool hebben gevormd, fchonk HEYNE zijne oudfte dochter uit het tweede hu-

huwelijk. Ook HEEREN werd zijn ambtgenoot en is tans in het vak der geschiedenis het sieraad van Göttingens Hoogeschool. Zijn ambtgenoot en vriend REUSS werd de waardige echtgenoot der tweede dochter zijner THERESE.

Doch er bloeijen geene rozen zonder doornen; een talrijk gezin (HEYNE toch had negen kinderen) wordt bijna van tijd tot tijd noodwendig door onheilen en rampen aangetast. Inzonderheid ondervond dit HEYNE's oudste dochter uit zijne eerste verbintenis; zij moest tweemaal den dood van waardige echtgenooten beweenen. Na het ontijdig overlijden van FORSTER had zij eene andere echtverbintenis aangegaan met den verdienstelijken en beminnenswaardigen HUBER; maar ook deze werd in den bloei zijns levens weggerukt. HEYNE heeft niet opgehouden den geliefden schoonzoon te betreuren. De jongste dochter echter, uit het huwelijk met FORSTER geboren, lenigde eenigzins zijne droefheid; zij huwde met den Koninklijken Beijerschen Opperhoutvester, den Heer VON GREYERS, en schonk haren grootvader den strelenden wellust van achterkleinkinderen te mogen bezitten. Dit

mogt hem in zijnen zoon CAREL, het eerste pand, hetwelk hem THERESE's gadelooze liefde schonk, niet te beurt vallen. Hij was als arts naar Rusland gegaan, en had reeds de eerstitels van Opper Staatsarts en Rus-keizerlijken Hofraad verworven, toen in den Poolsehen veldtogt van 1794 eene zenuwkoorts hem in den jeugdigen leeftijd van vijf en dertig jaren uit dit leven wegnam.

HEYNE had intussehen het zestigste en zeventigste jaar zijns levens bereikt. In plaats van de zwakheden van eenen naderenden ouderdom te gevoelen, en neiging te hebben tot rust en gemak, was veeleer zijn geest in volle kracht en levendigheid, ja mischien was hij nimmer onvermoeider werkzaam dan juist op dezen leeftijd gedurende tien achtereenvolgende jaren. Het was omtrent in dit tijdperk dat de acht deelen der groote uitgave van HOMERUS, en de twee deelen der handuitgaaf, de bijvoegselen en herziene uitgaaft van PINDARUS, de APOLLODORUS in drie deelen, de derde uitgaaft van VIRGILIUS in vier deelen, en de prachtuitgaaft van dezen laatsten te Leipzig in 1800 in zes deelen in het licht werden gegeven.

Wij

Wij moeten op deze plaats melding maken van twee beroepingen, die HEYNE, na zijne terugkomst van een zomertogt door Zwitserland in 1788, bijna gelijktijdig ontving. Zij strekken aan den eenen kant ten bewijze, hoe groote beroemdheid HEYNE had verworven, en toonen aan den anderen kant, met welk eene belangeloosheid en hartelijkheid hij steeds Göttingen en hare Hoogeschool boven alle voordeelen gekozen heeft.

Te Dresden was de Bibliothekaris overleden en de Keurvorstelijke Boekerij tevens in een nieuw lokaal geplaatst. Men wilde bij deze verbetering eenen waardigen opziener en bestuurder hebben, en men wist dus geene betere keus te doen, dan de zaak voor te slaan aan den weleer miskenden HEYNE. De voorwaarden waren zeer gunstig: behalven den titel van Opperbibliothekaris en twee duizend of twee en twintig honderd daalders, gaf men hem de hoop van Lands-geschiedschrijver te zullen worden. HEYNE bleef te Göttingen, en vroeg bij zijne dertien honderd daalders geene bijlage. Maar korten tijd naderhand zou zijne liefde voor

Göttingen nog sterkere proef moeten doorstaan. De Hertog van Holstein Augustenburg was beschermheer van de Universiteit te Koppenhagen. Door eene lofwaardige begeerte aangespoord, om, overeenkomstig zijnen titel en rang te handelen, ontwierp hij het plan eener hervorming van de Hoogeschool en geheel het gelcerde onderwijs. Het ontbrak hem echter aan eenen man gelijk HEYNE, om dit ontwerp te helpen volvoeren. De Hertog schreef vele en eigenhandige brieven aan HEYNE, om hem te raadplegen en over te halen tot den aanzienlijken en voordeeligen eerepost, welke men hem bestemde; HEYNE zoude Prokanzelier worden, terwijl de Koning zelf Kanzelier was. Men liet het aan hem zelven over om voorwaarden te maken; doch voorloopig willigde men hem reeds vrije woning in met drie duizend daalders inkomen, vijf honderd daalders weduwegeld, het burgerregt en de verzorging zijner kinderen met meer andere en groote voordeelen. Zelfs de belofte aan den stervenden MÜNCHHAUSEN scheen hier niet meer verplichtende te wezen; en echter bleef HEYNE weder te Göttingen, zonder eeni-

eenige vermeerdering van inkomen of verkrijging van bijzondere voorregten. Kon MÜNCHHAUSEN zelf aan zijne GEORGIA AUGUSTA hartelijker liefde hebben betoond? Zulk een edel en grootmoedig gedrag voorzeker, is niet de beslissing van een oogenblik, het is de laatste en schoonste vrucht van de beste grondbeginselen. Die HEYNE als Geleerde bewonderen, moeten hem als mensch lief hebben; dit drukt den echten stempel op zijne waarde. Het is nog grooter eer, de liefde dan de bewondering der wereld te verdienen.

Levendigheid van geest en gevoeligheid van hart, zie daar de grondtrekken van HEYNE's karakter. Van deze gevaarlijke gaven, die even zeer tot het kwade kunnen verleiden, als tot het goede aansporen, een nuttig gebruik te maken, dit is de eigenlijke verdienste van den mensch, die ze bezit, en dit heeft HEYNE gedaan. Alle zijne handelingen en neigingen in het dagelijksche leven, ja zelfs de wijze zijner studien kunnen door dezen grondtrek zijns karakters opgehelderd en in het licht worden gesteld. Van zijne wieg en den schoot zijner moeder, tot op

zijne komst te Göttingen, was nimmer een dag, die bestendig genoegens spelde, voor hem doorgebroken. De gevoeligheid zijns harte dreigde hem dikwijls ter neder te staan; doch de levendigheid zijns geestes onderschraagde zijnen wankelenden gang, en schiep somtijds voor zijne verbeelding licht uit de duisternis. Zij schonk hem dien weergaloozen moed, om onder het drukkendst leed de wetenschappen aan te leeren, waarna zijn hart onleschbaar dorstte. Wie kon bij dezen aanleg grootere neiging voor TIBULLUS gevoelen dan HEYNE? op wien konden de zachtgestemde toonen der Romeinsche lier dieperen indruk maken dan op hem? Hoe heviger nu de strijd tegen de bitterheid des noodlots was, des te meer verkreeg zijn geest sterkte, en zijn hart eene hooge stemming.

Hetgeen HEYNE voornamelijk kenmerkt, is in der daad in het algemeen het karakter der Grieken; hierdoor werd de studie hunner dichteren voor hem, hetgeen zij niet ligtelijk voor iemand zijn kan. De geheele dichtelijke wereld lag voor zijnen helderen blik open. De Mythe ontvouwde voor hem haar kleed, en de Kunst trad in het licht der
waar-

waarheid en schoonheid te voorschijn. Derselver gang, wisselingen en lotgevallen werden het voorwerp zijner onuitputtelijke weetgierigheid; en van daar tevens zijne ongelooflijke werkzaamheid. Geen koud bezef van pligt of tegenzin in ledigheid bestuurde hem hier, maar edele geestdrift voor de zaak, die hij ondernam, en wier rijke vruchten zich in het verschiet alrede vertoonden, waren de beweeggronden van HEYNE's grondbeginsel: dat hij niets gedaan had, zoo lang er nog iets te doen overig bleef. Daarom hingen zijn geheele hart en ziel aan Göttingen. Haar op te kweeken, te doen bloeijen, en trapswijze tot volkomenheid te helpen opleiden; dit schoone denkbeeld had hij eenmaal gevormd, en daarom week het nimmer weder van hem. Noch eer, noch voordeel, noch rust, noch gemak konden hem hier aan het wankelen brengen.

Gevoel voor orde moest natuurlijker wijze diep in zijnen geest liggen. Orde toch is de grond der schoonheid. De gemakkelijkheid daarenboven waarmede hij alle zaken, inzonderheid die van eenig bestuur, verrichtte, scheen hem zelfs meermalen de overtuiging

ging te geven, dat de natuur van zijnen aanleg hem nog meer tot eenen ambtenaar dan tot eenen geleerde had gevormd. Maar welligt zouden de kleine gebreken tot welke HEYNE door zijn karakter vervoerd werd, hem hier verdriet en nadeel hebben toegebracht, waarvoor hij in zijnen geleerden kring meer beveiligd ischeen. Het konde niet anders, of de levendigheid van HEYNE's geest moest somtijds in drift en opvliegendheid ontaarden. Hierdoor verloor hij weleens de inschikkelijkheid uit het oog, aan anderen verschuldigd, en viel dan dikwijls, hoe te onrecht ook, bij sommigen in het vermoeden van heersch- en belangzuchtig te zijn. Die echter den waardigen man op den regten prijs hebben weten te schatten, zijn overtuigd, dat berouw en toegevendheid spoedig de plaats dezer vlagen vervingen: hoe zoude ook de gevoeligheid van zijn hart hier hebben gezwegen? Integendeel verleidde deze hem somtijds, om meer gunstige gedachten van sommige menschen op te vatten, dan zij verdienden, en hunne beginselen naar zijne eigene te beoordeelen.

De man, wiens geheele geest steeds vervuld was met voorwerpen van schoonheid en be-

bevalligheid, moest natuurlijker wijze veel waarde hechten aan het uiterlijke der menschen. Een gunstig gelaat en welgevormde manieren bevielen hem op den eersten blik; zijne levendige verbeelding werd terstond getroffen, en dikwijls ontdekte hij te laat aan eenen onwaardigen zijne goedheid te hebben betoond. Naar mate men HEYNE meer leerde kennen, vond men hem steeds meer be-minnelijk en achtenswaardiger: hij was bij vrienden en bekenden het algemeene voorwerp van aller hartelijke liefde en toegenegenheid. Altijd levendig van geest, maakte zijne geleerdheid hem niet afgetrokken of menschen-schuuw. Hij nam warm deel in alle goede gesprekken, welk ook derzelver onderwerp ware; waar zijne weetgierigheid slechts eenig voordeel kon vinden, lokte hij terstond den sprekenden uit, en gedroeg zich liever als leerling, dan als geleerde; zijne aangenaamste uren van uitspanning waren vooral die, welke hij des avonds aan zijne gastvrije tafel doorbragt.

Indien de genoegens der natuur en kunst immer eenige bevalligheid voor iemand kunnen hebben, dan moesten zij voorzeker den levendigen en gevoeligen HEYNE bij uitstekend-

kendheid bekoren. Geen onderwijs in teekenen of muziek was den armen jongeling te beurt gevallen, maar zijn lust en smaak voor dezelve was des niet te min warm en zuiver. Er werd zelden een openlijk concert gegeven, waar HEYNE verzuimde tegenwoordig te zijn; doch het meest in den blijden kring van huisgezin en vrienden vervrolijkten kleine muzijkpartijen zijne ingespannen gedachten. Hij bleef dan wel in de naaste kamer aan zijne schrijftafel zitten, doch als er een koor of gezang werd aangeheven, hetwelk hem trof, dan vergat hij ook wel eens zijne bezigheden, om ongestoord den stroom van aangename gewaarwordingen te volgen, die de Muzijk in hem te weeg had gebragt.

De gemeenzame omgang met zijnen vriend en ambtgenoot FIORILLO en naderhand ook het tweejarig verblijf van den beroemden kunstschilder WILLEM TISCHBEIN, die meest zijnenhalve in 1798 te Göttingen kwam, gaven aan HEYNE rijke gelegenheid om zijne liefhebberij voor teekenen graveerkunst te oefenen, en zich met den toestand dier kunsten, in verschillende tij-

tijden, uit fraaije verzamelingen bekend te maken.

Wanneer de lente hem zijne geliefkoosde rozen schonk, kon niets voor hem halen bij de genoegens van het buitenleven. Dikwijls vleidde hij zich met een boek in het gras ter neder, of vermaakte zich met aangename wandelingen in het gezelschap zijner kinderen. Van alle de bloemen was de roos hem de meest geliefkoosde; op zijne werktafel stond altijd een fraaije ruiker van verse rozen. Zijn tuin was met een geheele rozen-gaarde versierd, en al wandelende de uitgebloeide knoppen af te knippen, was hem eene aangename tijdkorting in ledige oogenblikken. Voor HEYNE's oog moest zich alles tooijen in het bevallig kleed der jeugd en der lente. Soms tijds werd, door deze voorwerpen der natuur, zijn gemoed zoo zacht en innig bewogen, dat hij in eenvoudige en kunstelooze dichtregelen aan hetzelfde lucht gaf. HEYNE was reeds een grijsaard van tachtig jaren, toen hij, al wandelende voorbij zijn rozenheg, en mischien verzeld van een zijner jongste kleinkinderen, dit hartelijk en toespelend gedichtjen maakte:

„Ont-

„Ontwikkel uwe bladen lief knopjen, ver-
 „kwikt door de frischheid des daauws: geen
 „schadelijke worm kwetse het schoon van
 „uw vorm. O! welk eene vriendelijke en
 „betooverende bevalligheid sluit dit knopje
 „niet in. O! mogte eenmaal zoo schoon,
 „zoo zedig en rein ook EVELINE's harte
 „wezen! O! mogte zij opgroeijen tot de
 „schoonheid der rozen, en aan u, heilige
 „deugd! wijden de lente hares levens!”

HEYNE's geheele aanleg was dichterlijk: hij bezat immers hiertoe de beide groote vereischten: levendigheid van geest en gevoeligheid van hart; doch iers anders is het, door de natuur dus gevormd te zijn, iets anders, het werktuigelijk vermogen te bezitten, om het dichterlijk gevoel in versen uit te boezemen. HEYNE had zich hieraan weinig laten gelegen liggen, en er bijna nooit zijne krachten toe beproefd of geoefend. Niet dan bij feestelijke gelegenheden of bij oogenblikken van stille aandoening stortte zich zijn gevoel in poëzij uit.

De tachtigjarige geboortedag van HEYNE was niet alleen het vreugdefeest voor zijn gezin en verwanten, maar tevens voor de ge-

geheele stad. Welk burger zoude geen deel hebben genomen in het geluk, hetwelk den eerbiedwaardigen grijsaard te beurt viel, die Göttingen's naam vermaard had gemaakt?

Reeds de avond voor den blijden dag werd door de studerende jeugd aangekondigd. Den volgenden morgen ontving hij de gelukwenschingen van de afgevaardigden der Universiteit, van de ambtgenooten uit zijne Fakulteit en zelfs van de leden der Regering met den Prefekt aan het hoofd. Vele huisgezinnen zonden hem kransen; vrouwen en maagden boden hem bloemen en gedichten. De burgerij der stad hief voor hem 's avonds eene feestelijke muziek aan; deze was de schoonste dag zijns levens. Alles overtuigde hem, dat deze eerbewijzen geen ijdele praal waren, maar hulde en achting die hem toegedragen werd. De grijsaard was diep bewogen. De beelden van het voorledene vertegenwoordigden zich voor zijne gedachten; welk eenen onnetelijken weg had hij afgelegd, welke smarten had hij geleden, welken arbeid en moeite had hij doorgeworfeld; maar welk een rijk loon schonk hem, op dezen dag, de goedertierenheid

heid des hemels? Bij deze herinnering was het, dat hij weder, ondanks zich zelven, dichter werd, en de eenvoudige regelen ter neder schreef, die zoo geheel en al het uitstekend kenmerk dragen van zijne kinderlijke en Christelijke liefde voor zijnen Hemelschen Vader en voor zijne dierbaarste betrekkingen op aarde.

Een schrede slechts van't graf, staart 's grijsaards oog,
Met vromen blik, gerigt ten starrenboog: —
„In wie der duizend, die daar pralen,
„Zal haast m'een hooger licht bestralen!
Waar slonkert toch wel die, daar z'op mijn' komste wachten,
Die mij zijn voorgegaan, en naar mijn bijzijn smachten;
Door bloed zoo naauw verknogt, zoo waardig aan mijn hart,
Nu hemelsch, langer niet gedoemd tot laagte en smart? —
O Moeder! beeld der trouw! o! met wat bange zorgen
Hebt gij mij wel gedaan, van 's levens vroegsten morgen;
Door zwakheid neêrgebukt, in kouden winternacht,
En zwoegend bij gebrek, verkwikking mij gebragt!
Ik deed u weder wel; — maar sober was mijn deel;
't Geluk stond verre, en sloot den weg mij schier geheel!

Da

De woeste vlammen nog vernielden 't weinig goed; —
Wat ov'rig was, bleef u; — mij — onbezweken moed.
„Nog spade, was uw woord, volgt u der oudren zegen,
„In jaren, boven 't peil der sterfelijkheid gestegen.
„Een Jofef waart gij ons; gewis dien vromen zoon,
„(Uw vader zeide 't mij nog stervend) wacht zijn loon.” —
Die vader staat verrukt! — maar gij, voor ^{wie} het leven,
Een bitter beker was, ten boorde vol gegeven, —
Waar Zuster, waar toeft gij? — ik zoek met ongeduld
Uw teedren blik; — zijt gij 't? — mijn' wenschen zijn vervuld.
En gij, die 't tooverzoet der min mij 't eerst deedt kennen,
Door zachte aanminnigheên mij wist tot deugd te wennen;
Ja, 't eerste sijn gevoel, dat eerste ontvontet gij
Met zucht tot betren zin en wetenschap, in mij.
Zij snelt voor allen uit; zij ijlt, met dank en zegen,
En onder tranen, snel mij tegen,
Die dierbre goede vrouw, — haar zorg liet niet af,
En 't was soms d' overmaat, die zelfs mij zorg gaf.
Tans mint gij mij, zoo als de zaligen beminnen,
Met trouwer hartlijkheid, met stille en zuivre zinnen.
Hier waart g' een Eng'lenziel verheven, vroom en rein,
Wat moet ge, in hoog'ren kring, ô! welk een' ziele zijn! —
Gij, KAREL! staat van ver, min hel, dan zij, beschenen,
Staat gij als nevelstar! — mijn zoon, ik zie u weenen! —
De woeste krijgsmansgaard bedierf uw jeugdig hart,
Slechts spade weergekeerd door nabrouw en smart.

G

Blijf

Blijf dierbaar aan mijn ziel! en mogt de taak mij beiden
 U tot een hooger heil nog eenmaal op te leiden! —
 Maar kleine Genien, vol hemelfche onschuld, — hoe? —
 De vreugd blinkt op 't gelaat, — zij lonken zoet mij toe; —
 Mijn lieve panden zijn 't, die, moeders borst ontogen,
 Nu, door haar weêrgezien, haar zaligheid verhoogden:
 Verzwakt reeds traden in een wereld vol yerdriet;
 De felle doodstuip trof; — voor hun was d'aarde niet: —
 Voor vriendschap sloeg mijn borst: 'k dacht veeltijds 't was gevon-
 Dat hart, waaraan ik nu voor d'eeuwigheid verbonden, ^{(den,}
 Een steun en prikkel vond, om 't pad der deugd te gaan,
 En tegen 't snood gebroed den kampstrijd te onderstaan: —
 De nevel brak; gemeene lage griede
 Geweldig, vaak, die hooge Serafsliefde,
 Waarvan bedwelmd, ik zelf als Seraf, vloog,
 En mij 't geluk van heemlen wellust loog.
 O! mogt ik u, van 't grove stof ontheven,
 Daar zien, u 't pand van reiner vriendschap geven!
 Hoe zou die daár van smet en loozen schijn
 Vervreemd, — ik, zoo beminnend, zalig zijn!
 En zie ik eens ook u mijn tederlijk Geliefden,
 Door 't harde scheidings woord zoo bitter vaak gegrieden! —
 O hart word' niet verscheurd!

Nim-

Nimmer vergat HEYNE, dat hij eenmaal arm was geweest. Hoe hartelijk was zijne deelneming met ongelukkigen! hoe vele minvermogenenden heeft hij niet bijgestaan! Hoe vele behoeftige studenten geholpen! Leeren wij, in eenen enkelen trek, den man in alle zijne beminnelijkheid kennen. De school van Chemnitz, waar hij als kind het eerste onderwijs in de Latijnsche taal ontving, ging hem altijd zeer ter harte: dikwijls sprak hij van dezelve, dikwijls deed hij onderzoek naar haren toestand, en nooit gaf hij eenig werk in het licht, of aan de Chemnitsche school moest een Exemplaar ten geschenke worden gezonden. Geen wonder derhalve dat zijn dood ook voor de stad Chemnitz een dag van algemeenen rouw was, die met plegtigheid gevierd werd.

Mogen wij nog twijfelen, of de man met zulke teedere gevoelens beziel, belced een diepsten eerbied voor den besten van alle Godsdiensten, wiens grondbeginsel op liefde is gevestigd. Zijn verstand trachtte nimmer in deszelfs verheven geheimen door te dringen; maar zijn hart vond daar den troost voor wederwaardigheden, en de voorschriften voor den wandel zijns levens. Er was in HEYNE iets kinderlijks te dezen opzig-

te, hetwelk niet anders kan zijn, dan de vrucht van christelijke gewaarwordingen. In gezangen en gebeden schepte hij een bijzonder behagen; altoos lagen dezelve nevens zijn bijbel op de tafel bij zijn bed. In de stilte des nachts gaf het vlijtig lezen dier boeken hem stof tot overdenking, en om zich des te sterker in derzelve geest in te dringen, vermaakte hij zich met ze over te gieten in eenvoudige Latijnsche rijmdichten.

Tot in de laatste dagen zijns drie en tachtig jarigen levens, behield HEYNE de volle kracht zijner vermogens. Het kostte hem opoffering eenige werkzaamheden aan anderen te moeten overlaten. Nog weinige maanden voor zijnen dood voltooide hij het zesde deel zijner *Opuscula Academica*, of kleine *Schriften*; maar deze was de laatste proef, die van zijnen geleerden vruchtbaren arbeid het licht zag. Zijne waardige echtgenoot schreef van hem bij die gelegenheid in haar dagboek: „Heden (den vierden van Gras-
„maand 1812) was hij opgeruimder, dan hij,
„sedert eenige weken, geweest was. De
„voltooide druk zijner kleine *schriften* scheen
„hem deze vrolijkheid te geven. Duizend
„klei-

„kleine maar verdrietige bezigheden hadden
„hem gedurende dezen tijd gestoord; hij kon
„zijne gedachten niet behoorlijk bij één hou-
„den, en echter wenschte hij dezen laatste
„arbeid den meest mogelijken graad van vol-
„komenheid te geven. Hij herzag en ver-
„beterde ieder bijzonder blad. Na den eten
„vertelde hij mij, dat hij nu ook dit ten
„einde had gebragt, en alzoo afscheid van
„de wereld kon nemen. Na verloop van
„eenige jaren zoude men welligt hieruit kun-
„nen zien, wat de Georgia Augusta eenmaal
„was geweest. Hij had aan het einde dezer
„verzameling openlijk verklaard, dat hij alles
„harenthalve gedaan, en zijn leven steeds be-
„schouwd had als aan haar geheel toegewijd;
„de plaats van PINDARUS, waar de dichter
„Athenen de Goddelijke onder de Grieksche
„steden noemt, had hij niet onvoegelijk op
„haar toepasselijk gemaakt. En nu, zeide
„hij ten laatste met de woorden eens Ro-
„meinschen dichters, leg ik de wapenen ne-
„der. Hij was zeer ontroerd. Men zag dui-
„delijk, hoe zeer zijn edele ziel vervuld
„was van het gevoel der vaderlandsliefde,
„des waren roems en der overtuiging
„van een lang en arbeidzaam leven steeds

„tot het schoonste doel te hebben aange-
„wend; zijn gezigt scheen hierdoor verhel-
„derd te worden; de geheele kracht zijner
„jeugd straalde nog eenmaal op hetzelfde
„door.”

Eenige weken naderhand scheen een aanval van beroerte hem overvallen te hebben; doch na éénen dag van ongesteldheid, had hij den volgenden morgen weder opgewektheid genoeg, om door zijne vrienden, die hem kwamen bezoeken, op den kathedr, in plaats van op het ziekbed, ontmoet te worden.

Den elfden van Hooimaand moesten bij de vergadering der wetenschappen de prijzen worden uitgedeeld voor het oekonomische vak. HEYNE verscheen nog eens, en voor de laatste maal in den geliefden kring zijner geleerde vrienden. Dit gezigt bracht nog de laatste vonken zijns levens te voorschijn; hij vervulde zijne taak als Secretaris en sprak met eene duidelijkheid en levendigheid, waarin hij zich zelven scheen te overtreffen. Maar zijne vrienden zouden de zoete stem des eerwaardigen grijsaards niet meer hooren. Nog den tweeden dag daarna beklom hij den kathedr; des namiddags ver-

vervaardigde hij nog zijne brieven, en spijzigde des avonds met eene zijner dochters. Hij begaf zich op den gewonen tijd ter ruste, en stond, te vijf ure, van zijn bed op, en schertste nog met de dienstmaagd, omdat zij naar zijnen toestand kwam vernemen; zij ging heen, om hem naar gewoonte de koffij gereed te maken; maar in dit oogenblik bezweek HEYNE. Zijne bediende vond hem bij zijne waschtafel naast zijn schrijfslesenaar neergezegen, terwijl zijne handen nog vochtig waren, zij hoorde nog eenen ademtogt, en HEYNE hield op te leven.

De beroemde Hoogleeraar van Göttinger, die de getuigenis van den grooten RUHNKENIUS zoo nauwkeurig bevestigd en geheel het beschaafd Europa van de glorie zijns naams vervuld had, was niet meer. Maar, ten zij hij niet de onsterfelijkheid des levens zelve begeerde, (om hier het gezegde van CICERO bij den dood van SCIPIO toe te pasfen) welk uiteinde kon dan gewenschter zijn? De weldadige natuur ontbond met eene vaardige en zachte hand het schoone maar verouderde werk, dat zij voor drie en tachtig jaren had zamengesteld. Zij verschoonde hem zelven van alle bitterheid des doods,

en zijne vrienden van de smart die een treurig afscheid en pijnlijk ziekbed hun zou veroorzaakt hebben. Was de tachtigjarige geboortedag van HEYNE een dag van algemeene vreugde voor geheel Göttingen geweest, zijn dood verspreidde nu des te meer algemeenen rouw en hartelijke deelneming. Bij het plechtige treurfeest zijner begraafing wedijverden de Hoogeschool en burgerij nog eenmaal om zijner nagedachtenis de laatste eer te bewijzen. Zijn lijk werd niet uit zijne woning, maar uit de openlijke Bibliotheek zelve, waar iedere plek zijn geest vertegenwoordigde, grafwaarts geleid. De lijkkoets was omgeven van eeredragers, door de studerende jeugd uit haar midden gekozen; op drie witte kussens van satijn, met goud omboord, werden zijne uitgegeven werken van VIRGILIUS en HOMERUS, met lauwerkransen en het ordeteeken der Westfaalsche kroon met een eikenkrans, gedragen. Eene zamengevloede menigte van niet minder dan zes of zevenhonderd personen, aan wier hoofd de Prefect was, maakte, onder treurmuziek, den statelijken optogt naar het graf. Onder het aanheffen van KLOPSTOK's verheven lied: *Opstaan zult gij, opstaan ja!*

zonk

zonk het dierbaar overschot van HEYNE in de aarde neder; waarna de Proreector de grafkuil naderende, eene korte en gepaste aanspraak deed, die niet zoo zeer eene lijkrede was, als een offer van dankzegging aan de goede Voorzienigheid voor de weldaden aan HEYNE, en door HEYNE aan Göttingen be-
wezen.

Ik heb de grafplaats gezien waar het gebeente van den zaligen grijsaard in zachte aarde rust. Geen koude lijksteen bedekt hetzelfde onder de holle koorgewelven eener kerk; maar in de vrije open lucht, waar de westewind, verkwikking aanwaait, bloeit op den grafheuvel een rozengarde, geplant door de teederlievende hand zijner bedroefde dochteren. Een eenvoudig vierkant hek omsluit dezen heuvel; voor denzelfden is een zedig gedenkteeken van hardsteen geplaatst, dat zonder weidsche titels aan de eene zijde den naam, den geboorte- en sterfdag van HEYNE aanwijst, en aan de andere zijde de Latijnsche woorden: *Quem dedit cursum, fortuna peregit.* (hij heeft den loopbaan vol-eind, door het lot hem afgebakend). Als de avondzon in Göttingen's dalen zich achter het gebergte gaat verschuilen, dan zendt

zij nog hare laatste stralen op deze stille verblijfplaats der dooden neder, en wekt den eenzamen wandelaar tot de vrome herdenking aan HEYNE op, hoe hij, even gelijk die stralende zon, wel de kracht en gloed des middags had verlooren, maar echter in volle grootheid was ondergegaan, en slechts hier de fakkel zijns levens had uitgedoofd, om aan zuiverder lucht met vernieuwden glans te schitteren.

A A N-

A A N T E E K E N I N G E N .

OVERZICHT VAN DEN LEVENSLOOP VAN HEYNE.

1729. CHRISTIAAN GOTTLOB HEYNE, geboren te Chemnitz den 25 September. Oudste zoon uit het tweede huwelijk van GEORG HEYNE, overleden 1754 en ELISABETH SCHREYER, overleden 1736.
1741. Komt op het Lijceum te Chemnitz.
1748. Vertrekt naar de Hoogeschool te Leipzig.
1752. Verdedigt zijne Verhandeling en bekomt den graad van A. L. Magister.
1753. Wordt afschrijver op de Bibliotheek des Graven VON BRUHL.
1755. Geeft voor het eerst TIBULLUS uit.
1756. De eerste uitgave van EPICETUS.
1757. Kennismaking met THERESE WEISS.
1760. De brand van Dresden, waarin hij alle zijne aantekeningen verliest.
1761. Zijn eerste huwelijk.
1764. Wordt naar Göttingen als Hoogleraar beroepen en gaat derwaarts.

A2n-

Aanstelling tot gewoon lid van het Genootschap van Wetenschappen te Göttingen.

Wordt in December Eerste Bibliothekaris.

1765. Wordt lid van het Duitsch Genootschap te Göttingen.

1767. Zijne beroeping naar Kassel, als Opziener over de Kunstverzamelingen.

Het eerste deel van VIRGILIUS verschijnt in 't licht.

Wordt medelid van het Latijnsch Genootschap te Carlsruhe.

1770. Hij wordt vereerd met den titel van Hofraad.

Het Sekretariaat der Koninklijke Societeit van Wetenschappen.

Het opzigt over de geleerde Tijdschriften.

Het opzigt over de School te Ilfeld aan hem opgedragen.

Beroeping naar Kloosterbergen.

1771. Het tweede deel van VIRGILIUS uitgegeven.

1773. De eerste uitgave van PINDARUS.

1774. Opzigt over de vrije tafel.

1775. Uitgave van het derde en vierde deel van VIRGILIUS.

Dood zijner Echtgenoote, welke hem eenen zoon en twee dochters naloot.

1777. Tweede huwelijk met GEORGINE BRANDES, de jongste dochter van den Hofraad GEORG BRANDES en FREDERIKA WERKMEISTER van Hanover. Uit welk huwelijk twee zonen en vier dochters.

Het lidmaatschap der Keurvorstelijk-Mentzische Akademie der nuttige Kunsten en Wetenschappen te Erfurt.

1778.

1778. Het lidmaatschap van het Genootschap der Oudheden te Kasfel opgedragen.
1779. Verkoren tot Correspondent der *Societas artium Scientiarum Trajectina*.
1780. Honorair lid der *Academia liberalium artium Petropolitana*.
1781. Honorair lid der *Society of Antiquarians at London*.
1785. Gevaarlijke ziekte.
Huwelijk zijner oudste dochter met G. FORSTER.
Reis naar den Rijn.
1786. Het Buitenlandsch lidmaatschap der Akademie der Wetenschappen te Berlijn opgedragen.
1787. Wordt beroepen als Bibliothekaris naar Dresden.
1788. Zijne reis naar Zwitserland.
1789. Wordt beroepen als Prokancelier naar Koppenhagen.
Aangesteld tot Buitenlandsch medelid der *Royal Society* te Londen.
1791. De dood van zijnen schoonvader BRANDES.
Wordt medelid van het Koninklijk Noorweegsche Genootschap der Wetenschappen te Drontheim.
1792. Buitenlandsch lid der *Academie des inscriptions* te Parijs.
1794. Het overlijden van zijnen schoonzoon G. FORSTER, en van zijnen zoon uit het eerste huwelijk KAREL.
1795. Tweede echtverbintenis zijner oudste dochter met HUBER.
Het lidmaatschap der *Academia delle Scienze e dell'arti* te Mantua, — der Zweedsche Akademie van Kunsten en Oudheden te Stokholm.

1796. Huwelijk zijner oudste dochter van het tweede bed met den Hofraad H E E R E N .
1797. Lidmaatschap der Schilder- en beeldhouw Akademie te Stokholm.
1799. Huwelijk zijner tweede dochter van het eerste bed met den Hofraad R E U S S .
1801. Verkrijgt den titel van geheim Justitiarad.
Het Lidmaatschap van het Latijnsch Genootschap te Jena.
1802. H O M E R U S in het licht gegeven.
Het buitenlandsch lidmaatschap van het *Institut National* te Parijs.
Van het *Lyce du Gard* te Nîmes.
En der *Société Libre de Nancy*.
1803. Het honorair Lidmaatschap der *Academie des Sciences et des Arts* te Mentz.
1804. De dood van zijnen schoonzoon H U B E R .
Lidmaatschap der *Academie Celtique*.
1805. Het lidmaatschap der *Société des Naturalistes* te Moskow.
Honorair lidmaatschap der Akademie der Wetenschappen te Petersburg.
1806. Huwelijk van zijne derde dochter van het tweede bed met den Heer K R I E G E R te Arnstad.
Het lidmaatschap der Akademie van Wetenschappen te München.
1809. H E Y N E draagt de bezigheden van zijn Hoogleeraarsambt in de Welsprekendheid aan Prof. M I T S C H E R L I C H over.
Wordt corresponderend medelid van het Koninklijk Instituut in Holland.
Het vieren van zijn tachtigjarigen geboortedag.

1810. Wordt Ridder van de orde der Westfaalsche Kroon.
Lid der Ionische Akademie te Corfu.
Honorair lid van de Universiteit te Charkow.
1812. Buitenlandsch lid van de Maatschappij van Wetenschappen te Koppenhagen.
Honorair lid der Koninklijke-Keizerlijke Akademie van beeldende Kunsten te Weenen.
Zijn dood den 14 van Julij.

*Beknopte opgave van de voornaamste geleerde
Schriften die HUYNE heeft uitgegeven.*

Disputatio de jure praedictorio; ad disceptandum publice praefide J. A. BACCIO propofita. D. XI. Aprilis 1752. Lipf. 4.

ALBII TIBULLI, quae exstant carmina, novis curis castigata. Lipf. 1755. — Edit. altera emendatior et auctior. Lipf. 1777. — Edit. tertia et emendatior. Lipf. 1793.

EPICETI Enchiridion, graece et Latine, cum scholiis Gaeis nunc primum vulgatis et novis animadversionibus. Dresd. et Lipf. 1756. Edit. altera emendatior et auctior Varfov. et Dresd. 1776.

P. VIRGILII MARONIS Opera varietate lectionis et perpetua adnotatione illustrata, Lipf. T. I. 1767. T. II. 1771. T. III, IV. 1775. — Editio in tironum gratiam perpetua adnotatione novis curis illustrata, T. I. 1779. T. II. 1780. (*de eerste hand-uitgaaf*) edit. altera locupletior et emendatior, Lipf. 1789. II. vol. (*de tweede hand-uitgaaf*.) — Majoris operis edit. altera emendatior et

auction. Lipf. 1788, 1789. IV. Vol. (*met afbeeldingen en Vignetten.*) Edit. tertia Lond. 1791. — Edit. novis curis emendata et aucta. Lipf. 1800. VI vol. 8. (*de Duit. fche pracht-uitgaaf met koperen platen en vignetten.*) Editio tertia novis curis emendata et aucta, Lipf. 1803. IV. Vol. 8.

PLINIUS. ex C. PLINII SECUNDI, Historia Naturali excerpta, quae ad artes spectant, Ed. C. G. H. Goettingae 1790. Lib. XXXIV.

EX C. PLINII — Excerpta, nunc ex lib. XXXIV. de pictura, Goett. 1811.

APOLLODORUS. Apollodori Atheniensis Bibliotheca lib. tres, ad codd. Mss. fidem rec., Goett. 1782. —

Ad APOLLODORI Atheniensis Bibliothecam Notae, cum commentatione de Apollodoro, argumento et consilio operis et cum Apollodori fragmentis. Goett. 1787. P. I, II, II. 12. — Curis secundis illustravit et — observationes. Goett. 1803. II. vol. 8.

PINDARI Carmina cum lectionis Varietate curavit, Goett. 1773. 4°. — Ex Interpretatione Latina emendatione curavit. Goett. et Göttingae 1774. *Addimenta* ad lect. varietatem in PINDARI editione notatam. Goett. 1791. 4. — Carmina, scholis habendis iterum expressa. Goett. 1797. 8. (*Handuitgaaf den tekst alleen bevattende.*) — Carmina cum lect. varietate, adnotationibus et indicibus iterum curavit. Goett. 1798. Vol. I, II. P. 1, 2. III. P. 1, 2. (*De groote uitgaaf met de Scholien; Fragmenten; overzetting; Verhandeling van HERMAN de metris Pind. en de Indices.*)

HOMERUS. Carmina cum brevi annotatione, accedunt variae lectiones et observationes veterum Grammaticorum cum nostrae aetatis critica. *Met eenen tweeden*

den titel: HOMERI *Ilias*, cum brevi annotatione curante C. G. HEYNE. Lips. et Lond. 1802. VIII. Vol. 8: — cum brevi annotatione, Lips. et Lond. 1804. II Vol. Handuitgaaf.

CONON et PARTHENIUS. CONONIS narrationes L. et PARTHENII narrationes amatoriae. Gœtt. 1798: (CONON ex ed. J. KANNE, PARTHENIUS emendatus studio I. UCAE LEGRAND; in lucem editus curante CH. G. HEYNE. 1798.)

Duitsche Werken.

Algemeene Wereldgeschiedenis van GUTHRIE en GRAY, uit het Engelsch; met teregtwijzingen uit de oorspronkelijke Schrijvers en voorzien van eene doorloopende tijdrekenkunde en verscheidene aanmerkingen van C. G. H. I—IV. D. 1765—1767. VI. D. 1ste en 2de band 1768, 1769. VII. D. 1ste en 2de band 1772.

Verzameling van oudheidkundige Bijdragen. (Sammlung antiquarischer Aufsätze), 1ste St. Leipf. 1778: 2de Stuk 1779.

Verhandelingen in het Göttingische Genootschap.
In de VIII Voll. Novi Commentarii; XVI Voll. Commentationes; I Voll. Commentationes recentiores.

1763. Temporum mythicorum memoria à corruptelis nonnullis vindicata. Commentat. Soc. Sc. Gott. Vol. 8:

1764. De Graecorum origine e septentrionali plaga repetenda suspiciones. Commentat. S. G. Vol. 8:

1766. Musarum religio ejusque origines et causae. Commentat. S. G. Vol. 8.

1769. Super Castoris epochis populorum; qui maris imperium habuisse dicuntur. Commentatio I: Nov. Commentar. S. G. Vol. 1:

H

1770:

1770. Super Veterum ebore, eburneisque signis. Commentatio I, II. N. Commentar. S. G. Vol. 1.
1771. De Castoris epochis populorum qui maris Imperium habuisse dicuntur. Comment. II. Nov. Commentar. S. G. Vol. 2.
1772. De fabularum religionumque ab Etrusca arte frequentatarum naturis et causis commentatio. N. Commentar. S. G. Vol. 3.
1773. Monumentorum Etruscae artis ad genera sua et tempora revocatorum illustratio. Spec. I. antiquorum. Nov. Commentar. S. G. Vol. 4.
1774. Monumentorum Etruscae — illustratio. Spec. II. recentiorum. Nov. Commentar. S. G. Vol. 5.
1775. Commentatio de vestigiis domesticae religionis patrique ritus in artis Etruscae operibus. N. Commentar. S. G. Vol. 7.
1776. Etrusca antiquitas a commentitiis interpretamentis liberata. N. Commentar. S. G. Vol. 7.
1777. De origine et causis fabularum Homericarum. N. Commentar. S. G. Vol. 8.
1778. De maribus inter Scythas morbo effeminatis et de Hermaphroditis Floridae. Commentat. S. G. Vol. 1.
1779. De Theogonia ab Hesiodo condita, ad Herodotum II, 52. Commentat. S. G. Vol. 3.
1780. Spicilegium antiquitatis Mumiarum. Commentat. S. G. Vol. 3, 4.
- De Hercule Musageta, nominisque causis. Praefente in consensu Ser. Princ. Carolo, Duce Wirtemberg. Commentat. S. G. Vol. 3.
1781. Mumiae, quae ex regis Daniae liberalitate in Museo Academico servatur accuratior notitia cum observationibus. Commentat. S. G. Vol. 4.

De

De numo Juniae Fadillae Augustae, et de numo Othonis aereo graeco e Museo Comitís de Bentink. Commentat. S. G. Vol. 4.

1782. Nova armorum inventa in veteri Graecia eorumque effectus. Commentat. S. G. Vol. 5.

De Diodori fide et auctoritate aestimanda ex auctoribus quos sequitur. Comment. I. Commentat. S. G. Vol. 5.

1783. De acie Homerica et de oppugnatione castrorum a Trojanis facta. Commentat. S. G. Vol. 6.

1784. De fontibus et auctoribus historiarum Diodori Commentatio II. ad libros II—V. Commentat. S. G. Vol. 7.

1785. De fontibus et auctoribus historiarum Diodori Commentatio III. et postrema ad libr. XI—XL. Commentat. S. G. Vol. 7.

1786. Religionum et sacrorum cum furore peractorum origines et causae ad Strabonis locum de Curetibus lib. X. Commentat. S. G. Vol. 8.

De auctoribus formarum, quibus Dii in priscæ artis operibus efficti sunt. Commentat. S. G. Vol. 8.

1787. Antiquæ artis epochæ et auctores. Commentat. S. G. Vol. 5.

1788. De Spartanorum republica et institutis judicium sine cupiditate et ira factum. Comment. I.

De Spartanorum etc. Commentat. II. Immutatæ Spartanum reipublicæ vicissitudines complexa. Commentat. S. G. Vol. 9.

1789. Priscæ artis opera ex epigrammatibus graecis partim eruta partim illustrata, nunc quidem antiquorum operum memorabilia. Commentat. S. G. Vol. 10.

1790. Priscae artis opera etc. Commentat. II. Commentat. S. G. Vol. 10.

Priscae artis opera, quae Constantinopoli extitisse memorantur Sect. 1, 2. Commentat. S. G. Vol. 11.

1791. Serioris artis opera, quae sub^{re} Imperatoribus Byzantinis facta memorantur. Sect. 1, 2. Commentat. S. G. Vol. 11.

1792. De interitu operum cum antiquae tum serioris artis, quae Constantinopoli fuisse memorantur, ejusque causis ac temporibus. Commentat. I. Commentat. S. G. Vol. 12.

1793. De interitu Operum etc. Commentat. II. Commentat. S. G. Vol. 12.

1795. Artes ex Constantinopoli nunquam prorsus extantes usque ad instauratas in Occidente artium officinas. Commentat. S. G. Vol. 13.

De antiqua Homeri lectione indaganda, dijudicanda et restituenda. Commentat. S. G. Vol. 13.

1798. De fide historica aetatis mythicae; de opinionibus per mythos traditis; de mythorum poetarum natura et causis. Commentat. S. G. Vol. 14.

1799. Historiae scribendae inter Graecos primordia. Commentat. S. G. Vol. 14.

1800. Repentina auri argentique affluentia quasnam rerum vicissitudines attulerit, ex historiarum antiquarum fide disputatur. Commentat. S. G. Vol. 15.

1802. Commentatio in inscriptionem graecam monumenti trinis insigniti titulis ex Aegypto Londinum apportati. Commentat. S. G. Vol. 15.

1804. De Babyloniorum instituto religioso, ut mulieres ad Veneris templum proflarent; ad Herod. I. 199. Commentat. S. G. Vol. 16.

1806.

1806. De sacerdotio Comanensi, omninoque de religionum
cis et trans Taurum confessione. Commentat. S.
G. Vol. 16.
1807. Sermonis Mythici sive symbolici Interpretatio ad
cartas et rationes, ductasque inde regulas, revoca-
ta. Commentat. S. G. Vol. 16.
1808. Commentatio de utu sermonis Romani in admini-
strandis provinciis a Romanis probato. Commen-
tat. recent. S. G. Vol. 1.
1809. Antiquitatis Byzantinae recognitio Historica et
Critica. Commentatio I, II. Commentat. recent.
S. G. Vol. 1.
1810. Vasorum fictilium litteratorum et ectyporum genus
superstes, necdum satis exploratae fidei. Com-
mentat. recent. Vol. 1.
1811. De Alexandriae et Aegypti rebus sub Imp. Rom.
Commentat. recent. Vol. 11.

*Lofredenen, Aanspraken en Voorafspraken
voor het Genootschap.*

1770. Pietas Societat. R. Sc. in MUNCHUSII funere.
N. Commentar. S. G. Vol. 2.
1772. Pietas Societatis Reg. in BHRII funere declara-
ta. N. Commentar. Vol. 2.
Elogium GERARDI L. B. DE MEERMAN.
N. Commentar. S. G. Vol. 3.
1774. Elogium RUD. AUG. VOGEL. N. Commentar.
S. G. Vol. 5.
1775. Elogium JOH. PHIL. MURRAY. N. Commen-
tar. Vol. 6.
1778. Elogium ALB. DE HALLER. N. Commentar.
S. G. Vol. 8.

1784. Elogium CHR. WILH. FRANC. WALCHII, Commentat. S. G. Vol. 6.

1791. Elogium JOH. ANDR. MURRAY. Commentat. S. G. Vol. 6.

Elogium JOH. DAV. MICHAËLIS. Commentat. S. G. Vol. 10.

1792. Memoria FERDINANDI Ser. Ducis Brunsv. Lüneb. Praesid. Honorarii. Commentat. S. G. Vol. 11.

1799. Elogium JOH. CHRIST. GATTERER. Commentat. S. G. Vol. 14.

1800. Elogium ABR. GOTTH. KAESTNER. Commentat. S. G. Vol. 15.

1805. Memoria JOH. FRID. GMELIN. Commentat. S. G. Vol. 16.

1809. Memoria JOANNIS DE MÜLLER. Commentat. rec. Vol. 1.

1810. Memoria CHRISTOPHORI MEINERS. Commentat. rec. Vol. 1.

Memoria ERNESTII BRANDES. Commentat. rec. Vol. 1.

1811. Memoria JOANNIS BECKMANN. Commentat. rec. Vol. 1.

1783. Allocutio in solenni confesfu 13 Masi. cum gratulatione de praesidio a FERDINANDO Duce Principis Brunsv. Lüneb. suscepto.

1782. Allocutio in anniversariis solennibus. Commentat. S. G. Vol. 5.

Alloquiorum in Confesfibus solennibus. anniversariis mense Nov. habitotum annorum 1801. 2, 3, 4, 5, 6. fragmenta. Commentat. S. G. Vol. 16.

Praefationes ad Voll. I—VIII. N. Commentar. Vol. I—XVI. Commentat. et Vol. I. Commentat. rec. Soc. Goett.

Aka-

Akademische Schriften.

Prolusiones nonnullae Academicae a. C. G. H. in unum collectae. Londini 1790.

Opuscula Academica collecta et animadversionibus locupletata; Vol. I. 1785. Vol. II. 1787. Vol. III. 1788. Vol. IV. 1796. Vol. V. 1802. Vol. VI. 1812. Goett. ap. Dieterich.

Vol, I.

1763. De morum vi ad sensum pulchritudinis, quam artes sectantur. Prolusio ad audiendam orationem d. 23 Julii 1763. Professionis Rhetorices et Poëticae adeundae causa recitanda.

Censura hujus Prolusionis.

De veris bonarum artium litterarumque incrementis ex libertate publica. Oratio additiſſis. Cum censura.

De Genio saeculi Ptolemaeorum. Prolusio ad anniversaria inaugurationis Academiae G. A. sacra XXVI et de Pace gratulationes. Cum censura et auctario.

De judicio, quod defunctis Aegyptiorum regibus subeundum erat: ad sanctam memoriam Georgii II. celebrandam. Cum censura.

1764. Ad Simonidis versus in quibus virum bonum constanter esse, difficile esse, asseritur. Cum censura.

De efficacie ad disciplinam publicam privatamque vetustissimorum poetarum doctrina. Cum censura.

De causis fabularum seu mythorum physiciſis. Cum censura et Epimetro.

H 4

1765.

1765. Nonnulla in vitae humanae initiis [a primis Graeciae legislatoribus ad morum mansuetudinem sapienter instituta. Cum censura.

De publicis privatae frugalitatis utilitatibus, imprimis ad maiorem civium frequentiam. Cum censura. Tres prolusiones cum stricturis.

1766. De elegantiorum artium ac studiorum usu et fructu ad disciplinam Academicam publicam.

De studii Historici ad omnes disciplinas utilitate, necessitate ac praestantia.

De veterum Coloniarum jure ejusque causis. Prolusio I, II. Cum additamento.

1767-1769. Origines pausicii frugumque inventarum initia. Prolusio I, II, III. Cum censur. harum prolusionum.

1770. Parentale sacrum in honorem ac memoriam MUNCHUSII indicitur d. 28 Dec.

1771. Gratulatur Academia novum Curatorem ILL. DE BEHR suis rebus datum.

1772. Indicitur luctus Academiae ex Curatoris ILL. DE BEHR morte susceptus.

Vol. II.

Prolusiones XV de civitatum Graecarum per Magnam Graeciam et Siciliam institutis et legibus.

1767. Legum Locris a Zaleuco scriptarum fragmenta. Commentatio I, II. cum Epimetris I. de Locris. II. de Zaleuco.

1768-1770. Legum Charondae fragmenta. Sectio I-V.

- 1771 — 1773. De Sybaritarum ac Thuriorum republica et legibus. Sectio I, II, III. De Sybaritis ac Thurii spicillegium.
1774. De Crotoniatarum rep. et legibus. Cum Epimetro de Pythagora et Pythagoreis legumlatoribus.
De reliquis post Sybaritas et Crotonienses Magnae Graeciae civitatibus, quae Achaicis institutis et juribus sunt usae; Lao, Elea, Terina, Caulonia, Pandosta, Metaponto.
1776. Instituta et leges stirpis Dorienfium; nunc quidem Tarentinorum.
1776. Instituta et leges Heracleenfium, quae Tarentinorum fuit colonia.
1777. De reliquis rebusp. Magnae Graeciae et Siciliae stirpis Doricae; tum de Chalcidicis et reliquis.
1786. Observationum ad leges et instituta rerumpubl. Magnae Graeciae et Siciliae complementa et spicillegium.
1772. Litterarum artiumque inter antiquiores Graecos conditio ex Musarum aliorumque deorum nominibus munisque declarata.
1773. Notatio Corporis Juris glossati Mnspti Bibliothecae G. A.
1775. De Arcadibus tum antiquioribus.
- 1777, 1778. Numi familiarum Romanorum, qui in Museo Academico servantur. Commentatio I, II, III.
1770. Oratio in solennibus parentalibus memoriae MUNCHUSIANAE celebrandae indictis d. 28 Dec.

1765. Nonnulla in vitae humanae initiis (a primis Graeciae legislatoribus ad morum mansuetudinem sapienter instituta. Cum censura.

De publicis privatae frugalitatis utilitatibus, imprimis ad majorem civium frequentiam. Cum censura. Tres prolusiones cum stricturis.

1766. De elegantiorum artium ac studiorum usu et fructu ad disciplinam Academicam publicam.

De studii Historici ad omnes disciplinas utilitate, necessitate ac praestantia.

De veterum Coloniarum jure ejusque causis. Prolusio I, II. Cum additamento.

1767-1769. Origines panificii frugumque inventarum initia. Prolusio I, II, III. Cum censur. harum prolusionum.

1770. Parentale sacrum in honorem ac memoriam MUNCHUSII indicitur d. 28 Dec.

1771. Gratulatur Academia novum Curatorem ILL. DE BEHR suis rebus datum.

1772. Indicitur luctus Academiae ex Curatoris ILL. DE BEHR morte susceptus.

Vol. II.

Prolusiones XV de civitatum Graecarum per Magnam Graeciam et Siciliam institutis et legibus.

1767. Legum Locris a Zaleuco scriptarum fragmenta. Commentatio I, II. cum Epimetro I. de Locris, II. de Zaleuco.

1768-1770. Legum Charondae fragmenta. Sectio I-V.

1771

- 1771 — 1773. De Sybaritarum ac Thuriorum republica et legibus. Sectio I, II, III. De Sybaritis ac Thuriis spicilegium.
1774. De Crotoniatarum rep. et legibus. Cum Epitro de Pythagora et Pythagoreis legumiatoribus,
De reliquis post Sybaritas et Crotonienses Magnae Graeciae civitatibus, quae Achaicis institutis et juribus sunt usae; Lao, Elea, Terina, Caulonia, Pandosta, Metaponto.
1774. Instituta et leges stirpis Doricenses; nunc quidem Tarentinorum.
1776. Instituta et leges Heracleenses, quae Tarentinorum fuit colonia.
1777. De reliquis rebus. Magnae Graeciae et Siciliae stirpis Doricae; tum de Chaëdiciis et reliquis.
1786. Observationum ad leges et instituta rerumpubl. Magnae Graeciae et Siciliae complementa et spicilegium.
1772. Litterarum artiumque inter antiquiores Graecos conditio ex Musarum aliorumque decorum nominibus munisque declarata.
1773. Notatio Corporis Juris glossati Mnspti Bibliothecae G. A.
1775. De Arcadibus Iuna antiquioribus.
- 1777, 1778. Numi familiarum Romanorum, qui in Museo Academico servantur. Commentatio I, II, III.
1770. Oratio in solennibus parentalibus memoriae MUNCHUSIANAE celebrandae indictis d. 28 Dec,

Vol. III.

1779. Vita antiquissimorum hominum Graeciae ex ferorum et barbarorum populorum comparatione illustrata. Commentatio I, II. cum epimetro.
1780. Foedera Carthaginiensium cum Romanis super navigatione et mercatura facta. Commentatio I, II. Cum Epimetro.
1781. De Romanorum prudentia in coloniis regendis.
De Animabus siccis ex Heracliteo placito optime ad sapientiam et virtutem instructis.
1782. De febribus Epidemicis Romae, falso in pestium censum relatis. Cum Epimetro.
De Leone M. Pontifice Rom. Attilae et Gensericus supplice facto. Cum Epimetro fabulosis de Attila narrationibus. (Het Duitsch in het Berlijnsche Maandchrift 1583. Febr.)
1783. De belli Romanorum socialis causis et eventis, respectu ad bellum cum Coloniis Americanis gestum habito.
1784. Cur virgis caesi Romano more, qui mox securi percutiendi essent. J. lictor conliga manus!
Historiae naturalis fragmenta ex ostentis, prodigiis et monstris. Commentat. Prior.
Ad indicandam munificentiam Regiam in praemiis Academicæ juventuti constituendis et ad argumenta certaminum proponenda.
1785. Ad promulganda Nomina eorum qui praemia in IV Junii proposita ordinum Academicorum judiciis reportarunt; novis simul quaestionibus in annum sequentem propositis M. Junio 1785.
Historiae naturalis fragmenta ex ostentis, prodigiis et monstris. Commentatio posterior.

De

De foederum ad Romanorum opes imminuendas initorum eventis eorumque causis.

1786. Demogorgon, seu Demiurgus, e disciplina Magica repetitus.

Ad promulganda — propositus. M. Junio 1786.

Saeculi felicitas in Nummis.

1787. Res a Phocione in rep. Atheniensem gestae in disceptationem vocatae.

Ad promulganda — propositis M. Junio 1787.

Rerum Cherfonef. Tauricae memoria breviter exposita.

Georgii Augustae inaugurationis sacra Anniversaria L. adeoque semisaecularia solenniore retu festisque caeremoniis celebranda in D. xvii. Sept. 1787 indicta.

Oratio in panegyri solennium semisaecularium Academiae Georgiae Augustae d. xvii. Sept. habita.

Vol. IV.

1718. Morbus ingenii humani, alios ad consensum in opiniones suas pertrahendi, signis suis, causis, effectisque notabilis.

Ad promulganda — propositis. M. Junio 1788.

Longin quarum in barbaros expeditionum et barbarorum in Europam incurfionis, consilia nostris aetatibus pariter sublata.

1789. De iudiciorum publicorum ratione et ordine apud Romanos et Graecos Commentatio I, II. Epitmetrum de iudiciorum publicorum ratione et ordine apud Graecos.

Ad

Ad indicendas ob recuperatam Regis valetudinem gratulationes, d. xxvii. April. 1789.

Ad promulganda nomina — propositis. M. Junio 1789.

E quibus terris mancipia in Graecorum et Romanorum fora advecta fuerint.

Libertas populorum raro cum expectato ab illis fuctu recuperata.

1790. Opum regni Macedonici auctarum attritarum et everfarum, causae probabiles.

Ad promulganda — propositis. M. Junio 1790.

JACOBI BRUCE, clari Aysfiniam peregrinatoris, de primarum aetatum commerciis et navigationibus in Indiam narratio proposita et excussa.

Honores Jurisconsultis habiti ab imperatoribus Romanis, quibusque de causis: ad indicenda anniversaria sacra; simulque ut Antecessori in Jure primario G. L. BOEHMERO sacrum semisaeculare muneris profesoris gratularetur Academia.

Adjecta est oratio in hac ipsa sollenni panegyri habita.

1791. Bona vota in discesu Ser. M. Britanniae Principum facta.

Ad promulganda — propositis. M. Jun. 1791.

Comparatur deportatio in novam Cambriam Australem cum deportatione Romanorum in insulam.

Reges a suis fugati, externa ope in regna reducti.

1792. Judiciorum de universitatibus litterariis recognitio.

Ad promulganda — propositis. M. Jun. 1792.

Vant

Vani Separatus Romani conatus sub Imperatoribus restituendi libertatem reipublicae.

Leges Agrariae pestiferae et execrabiles. (Het Duitsch in GIRTANNER's *Polit. Ann.* B. IV.)

1793. Ad promulganda — propositis. M. Jnn. 1793.

Libertatis et aequalitatis civilis in Atheniensium republica delineatio ex Aristophane. (Het Duitsch in GIRTANNER's *Polit. Ann.* B. IV.)

1794. Litterarum bonarum studia, tanquam imperiis infesta, perperam proscripta.

Ad promulganda — propositis. M. Jun. 1794.

De bellis internecinis, eorumque causis et eventis.

1795. Exulum reditus in patriam ex Graecis Romanisque historicis enotati.

Ad promulganda — propositis. M. Jun. 1795,
Romanorum prudentia in finiendis bellis.

Vol. V.

1796. Legatum tabularum pictarum Zschornianum. Philostrati imaginum illustratio. Part. I. Lib. I. Tab. I.

Philostrati Imagines Illustratae. Part II. Lib. I. Tab. II — X.

1797. — Part. III. L. I. Tab. XI — XVII.

— Part. IV. L. I. Tab. XVIII — XXVI.

1798. — Part. V. L. I. Tab. XXVII — XXXI. L. II. Tab. I — V.

— Part. VI. L. II. Tab. VI — XVI.

1799. — Part. VII. L. II. Tab. XVII — XXV.

— Part. VIII. L. II. Tab. XXVI — XXXIV.

1800. Philostrati Junioris Imaginum illustratio Part. I.
Tab. I — VIII.

— Part. II. Tab. IX — XVII.

1801. Callistrati statuarum illustratio. Cap. I — XIV. Epimetrum in Philostratos et Callistratum.

1796. Gratulatur Academia Collegae ABR. GOTTH. KAESTNER sacrum semisaeculare L annis, profectendis disciplinis Mathematicis, exactis M. Novembris 1796.

Ad promulganda Nomina — propositis in certamine literario d. IV. Junii 1796.

— d. 4. Junii 1797.

— d. 4. Junii 1798.

— d. 4. Junii 1799.

— d. 4. Junii 1800.

— d. 4. Junii 1801.

Accessere:

Antiquior artium inter Graecos historia ad tempora sua probabiliter revocata.

Origines, vestigia, et memoriae artium et literarum in Italia antiqua per tempora sua descriptae.

Vol. VI.

1801. Censura ingenii et morum L. Aurelli Symmachii, cum memorabilibus ex ejus epistolarum libris.

1802. Censura ingenii et morum D. Magni Ausonii, cum memorabilibus ex ejus scriptis.

Censura ingenii et historiarum Ammiani Marcellini: nonnullaque ex iis memorabilia.

1803

1803. Censura sex scriptorum historiae Augustae.

1805. Censura XII Panegyricorum veterum. Commentatio prior.

Censura XII Panegyricorum veterum. Pars posterior.

1806. Censura ingenii et doctrinae Salviani [Masfilienfis, librique de gubernatione Dei, post similes Augustini Orosiique conatus scripti.

Censura Boëthii de consolatione philosophica.

1809. Alexandri Severi imp. religiones miscellas probantis, judicium illustratum et ad causas suas revocatum. Pars prior.

Alexandri Severi etc. Pars altera, cum *sex* Epimetris: 1. De Christi effigie in Alexandri Severi larario habita. 2. De superstitionibus aetatis Alex. Severi. 3. De superstitionum, quae sub Romanis increbuerunt, originibus, ex symbolorum usu. 4. De religionibus et superstitionibus miscellis per figuras symbolicas effectis, imprimis in gemmis sculptis. 5. De Gemmis astrologicis et magicis inter amuleta habitis. 6. De artis fingendi et sculpendi corruptelis ex religionibus peregrinis et superstitionibus profectis.

Ad promulganda Nomina eorum qui in certamine — propositis d. IV. Junii 1802.

— d. IV. Junii 1803.

— d. IV. Junii 1804.

— d. IV. Junii 1805.

Adjecta Commentatio de Alexandro M. id agente, ut omnem terrarum orbem commerciis mutuis jungeret.

— ad d. III. Aug. 1806.

— ad

— ad d. IV. Junii 1807.

— d. XVII. Sept. 1808.

De obitu CAROLI WILH. PAETZ Prof. Göttingensis, ad HEERENNIUM suum. 1807.

De obitu Z. B. DE ASCH, ad viros amantissimos J. FR. BLUMENBACH et L. D. REUSS.

Recognita et retractata in Opusculis Academicis. Vol. I—VI. 1807.

Kleine Geschriften, die in geene der Verzamelingen te vinden zijn.

I.

Latijnsche

Antiquitas Romana imprimis juris Romani, in usum lect. Acad. adumbrata. 1779.

Oratio in anniversariis inauguralibus Acad. G. A. et de pace habita. a. d. 17. Sept. 1763.

Oratio S. Memoriae Georgii II. habita a. d. 25 Dec. 1763.

Oratio in sacris anniversariis 1776 habita.

Oratio super Neronis: Qualis artifex pereo! 1790.

Memoria CHRISTOPH. AUG. HEUMANN. 1764.

Memoria J. DAV. HEILMANN. 1764.

Memoria FR. CH. DE BUCHWALD. 1765.

Memoria Schreilberiae J. G. RICHTER nuptiae 1768.

Memoria J. H. AYRERI. 1774.

Memoria J. C. GEBAUER. 1773.

Memoria AL. BAS. SMIRNOFF. 1773.

Memoria CAROLI Comitum DE GIECH. 1774.

Me-

Memoria J. G. RICHTER. 1775.

Memoria Comitum DE ST. MARTIN. 1796.

Epistolae et praefationes ad Stefigori fragmenta, ed. SUCHFORD. 1771. — TYCHSEN Commentationem de Q. Smyrnaeo. 1783. — Aristotelem de mirabilibus ed. BECKMAN. 1786. — SCHLIGTENHORST Geograph. Africae Herodot. 1788. — BINDER Comment. de politia urbis Romae. 1791. — PHILETAE COI fragmenta ed. KAYSER 1793. — ENGEL Commentat. de exped. Traiani ad Danubium. 1794. — Phocylidem ed. GLANSDORF. 1796 — Euripid. Orestem ed. FACIL. — Heraclidis Allegorias Homericas ed. SCHOW 1782. — JOH. M. GESNERI Isagogen ed. 3. — Herodis Attici quae supersunt ed. RAPH. FIORILLO. 1801. — De studii rei numismaticae vicissitudinibus in LIPSII Bibl. numaria 1801. — Fragmenta e Procli Chrestomatia illustrata in *Bibl. d. a. L. et K. St. 1.* Litterae 1, 2. ad GILBERT. WAKEFIELD. V. MONTHLY Magazin 1799. Jul. 1800. Jan.

II.

Duitsche.

Inleiding in de Studie der Antleken. Göt. 1772.

Lofrede op WINCKELMAN, welke bij de Maatschappij van Oudheden te Kasfel bekroond is. 1778. Overgezet in het Fransch en Italiaansch.

Berigt van de tegenwoordige inrigting van het Pedagogium te Hfeld. 1781.

Nieuwe Schoolverordening en regeling voor de Stads-Scholen te Göttingen. 1798.

Voorrede voor HERMANN'S Handboek der Mythologie. — TIEDEMANN'S Geest der Stoffche Philosophie. — HERDER'S Schriften, enz.

Bijzondere Bijdragen in de Nieuwe Bibliotheek der Schoone Wetenschappen. — In het Göttingfche Magazijn. — In het Hanoveraansch Magazijn. — In het Berlijnsche Maandschrift. — INBURGER'S Akademie der Schoone Kunsten.

Het getal der Recensien in het tegenwoordige Geleerde Tijdschrift, bedraagt zeven of acht duizend:

A A N-

AANMERKINGEN EN VERBETERINGEN.

Bladz. 7. reg. 14. *kleding*, lees *kleeding*.

— 17. *zegt een voornaam Hollandsch Geleerde*: ik bedoel R. VAN OMMEREM in zijne Verhandeling: HORATIUS als mensch en burger beschouwd, in de Aanteekeningen.

— 18. WYTTEBACH en RUHNKENIUS. Zie de beoordeeling van den EPICETUS in de *Bibl. Crit.* P. II. pag. 113 *seqq.*

— 20. reg. 13. *vluchte*, lees: *vluchtte*.

— 26. — 11. *derhalven*, — *derhalve*.

— — RUHNKENIUS — *schreef*. Vergelijk WYTTEBACH, *Vita Ruhnkenii*, p. 113. waaruit mijne dwaling zal blijken, als of R. toen nog geen gewoon Hoogleenaar was. Hij was kort te voren OUDENDIJK opgevolgd.

— 29. reg. 10. *mededogen*, lees: *mededoogen*.

— 41. — 2. *aanverwantschap*, l. *verwantschap*.

— 48. — 22. *hadt*, lees: *had*.

— 54. *Geboortestad Mittau*. In de uitgave der Biographie van HEYNE staat *Dantzic*; maar in het Exemplaar, hetwelk de Hofraad HEEREN de goedheid had, mij aan te bieden, is *Mittau* aan den rand geschreven.

Dit-

AANMERKINGEN EN VERBETERINGEN.

Ditzelfde moge gelden omtrent de overige veranderingen, indien ik mij eenige veroorloofd heb.

Bladz. 68. *Aan eene onzer Hoogescholen.* Ik bedoel een der Collegien van den Hoogleraar HEUSDE te Utrecht.

96. Ik heb de vertaling van dit Gedicht aan de goedgunstige hulp eens vriends te danken, die niet genoemd wil worden.

AANMERK

D

ge

ve

Bladz. 68. *As*

ec

ni

96. Ik

ge

ke

